

جوداهیا بکارئینانا هئیای مهی دهردوو قوناعین کلاسیک و نوخواز دا

لقمان محمد عبدالرحمن/کولیزا پهروهردا بنیات، پشکا زمانی کوردی، زانکویا دهوک

پ.ه.د. ئەبو عوبەید عەبدوللا زیاب/کولیزا زمانان، پشکا زمانی کوردی، زانکویا دهوک

پوخته:

هئیایین هۆزانی ئالافهک د دهست هۆزاشانیدا، ل دهمی دهستهواژهیین زمانی تیرا دهربرینن نهوی نهکته، لهورا پیکولنی دکته ب ریکا بکارئینانا ئاماژه وهیاییان دهربرینا ناخی خو بکته. دههمی قوناعین نهدهبیانا کوردی یا ئهئیسیدا هئیایین هۆزانی ههبوینه و ل دیف گهورین و پینشیا سهردهمی هاتینه گهورین.

هئیای (مهی) ی ئیکه ژ نهوان هئیایان، نهوین کو دشعرا ههردوو سهردهمین هۆزانا کوردیدا (کلاسیک و نوخواز) دا هاتییه بکارئینان، ههمه رهنگی و جوداهیا دیتن و بکارئینانی د ههردوو سهردهماندا یابهراچافه، مهی دهۆزانا جزیریدا فیانهکا سهرمهدهیه بو خودای مهزن و گرگرتین ئالافی گههشتن و مانا ههتا ههتاییه، بهلی دهۆزانی هزر فانیدا مهی هئیایهکه ژ بو دهربرین و وهگرگرتا ههزین مروفی و ئالافهکه ژ بو فهکرنا گرینگین دهروونی و رهفین ژ دالههیتن جفاکی.

پهپشین سهرهکی: مهی، هئیایین سوفیکههین، ههست و سوز، مهستی، پیک.

پیشهکی

هۆزان ب زمانی خو ئی مژدار ژ هیا و ئاماژهیان، زندیوون و تاما خو دپارێت. شیان و دنیا بینیا هۆزاشانی د چاوانیا بکارئینانا ئهقان هئیایاندا مهرحه بو ژدایکموونا بهرههههکی پایه بهرز ژ دهقهکی نهر. هۆزانا کلاسیکا کوردی قوناعینیا پینشینه و بناغهیی موکه ژ بو رهوت و رینازین پشتی نهوی هاتین، (مهلائی جزیری) وهک نمونهیهکی بهراچاف میراتهکی مهزن ژ بو هۆزاشانین نهفی سهردهمی فهراههم کرییه، کو چهند پتر بهیتته فهکولان پتر مهزیا نهوی دبار دیت، ئهف فهکولینه رههنگهکه رهنگی نه وی کاریهگرییا کلاسیکا لسه هۆزانی نوخاز کرین و دیارکرنا نهوان پالدهرانه یین بوینه ئهگهر کو هۆزاشانی نوخاز هئیایین سوفیکههین دهۆزانی خو بکارئینیت بتایهتی (مهی)، لی بکارئینانهک د خزمهتا نوخازییا واندا جودا ژ ئایدولوژی و مهبهستا کلاسیکا ئی مههم، و هۆزاشان هزر فانی ئیک ژ نهوان نموونا یه، کو هئیای (مهی) بکارئینایه.

کهرهستی فهکولینی

کهرهستی فهکولین ل سه هاتییه ئافاکرن دوو دیوانین ژ لاین سهردهم و قوناعین خوئه ژ ههف جودانه نهوی دیوانا هۆزاشانی کلاسیک (مهلائی جزیری) و دیوانا هۆزاشانی نوخواز (هزر فانی)، نهوا ل ژیر ناخی (هندهک ژ ووه ههموو ژمن).

گرنگیا فه کۆلینی

گرنگیا ئەفی فه کۆلینی د دانەنیاسینا زارافی مەمی دا دیاردیبت دناقبەرا هەردوو قوناغین کلاسیک و نوێخۆزادا، ئارمانج ژ فه کۆلینی لادانا مژدارییە سەر ئەفی زارافی و هەقبەرکنا هیئای (مەین) یە دنافا هەردوو قوناغاندا.

پەیکەری فه کۆلینی

پەیکەری فه کۆلینی، ژ پێشەکی و دوو پشکان پێکھاتیە د پشکا ئیکیدا سێ تەوەر هاتینە بەحسکرن، تەوەری ئیکیدا بەحس ل تیکەھی سوفیگەری هاتیە کەرن، دتەوەری دوویدا پێناسە پین سوئی سوفیگەری هاتینە بەرجەستە کەرن، هەروەسا دتەوەری سیندا هیئایین سوفیگەری هاتینە شروە کەرن. پشکا دووی ژ دوو تەوهران پیکدەھیت، د تەوەری ئیکیدا هیئای (مەمی) دناقبەرا هۆزانا کلاسیک و نوێخۆزادا هاتینە بەحسکرن و دتەوەری دووی بۆ لایەنی پراکتیکی یە فه کۆلینی هاتینە تەرخان کەرن.

ریازا فه کۆلینی

فە کۆلین لدویف ریازا (وەسفی - شیکاری) هاتینە شروە کەرن.

1- پشکا ئیک:

1-1- تەوەری ئیک: تیکەھی سوفیگەری:

سوفیگەری تیکەھەکی برفەرەهە و سەرورە کایانیا فرە رەھەندە. ریتینگی ئەفی ریکی خۆ ژ داڤ و بەندین دنیا ماددی رزگار دکەت، سەفەرە کایانیا د کورایتیا ناخی خۆدا دکەت. سوفیگەری گەلەک قوناغان دپرت، ئەف قوناغە ب ریکا ئاشنا بوون و تامکرنی بدەستە دەھن نەک خۆاندن و وەرگرتنی. ئەف سەرورا خۆخۆی (الذاتی) ل سەر دەپرینن زمانی و شروە کەرن دایە، زەلال نایب هەتا تام نەکەمی و هەست پین ناکەمی تا ژ تاما ئەوی نە نوشی. هەر ژ بەر ئەفی چەندئ سالوختانا ئەفی سەروری کارەکی ب زەحمەتە وەکی سەرھاتیا جەلالەددینی رومی فەدگیریت (کومەکا بینایان پیکول کەرن ب ریکا دەستین خۆ وەسفا فیلەکی بکەن، هەر ئیک ژ ئەوان لدویف ئەو بەشی دەستی ئەوی گەھشتین ژ لەشی فیلی وەسفا خۆ کەرن، ئیکێ گۆت عەرشە و ئیکێ دیتەر گۆت باوەشینکە ئیکێ دیتەری گۆت نەرگیلە، کەسی نەشیا ب تەمامی کۆ کەلەخنی گیانەوەرەکی یە بزائیت)⁽¹⁾.

د پەرتوکا (المعجم الفلسفي) دا ب ئەفی رەنگی باسی تیکەھی سوفیگەری هاتینە کەرن (زانستەکە بانگەوازی ژ بۆ کاروکریارین ناخۆیا مروفی کۆ کریارین دلینە دکەت، دپێژنە ئەفی کۆ زانستی زانستی (سوفیگەری) و دپێژنە کە سین سوفیگەر هەلگر و خودانن راستیا ناخۆی (الباطن))⁽²⁾ ئانکو سوفیگەری زاری دلایە.

دل هەلگرێ راز و نیازین مروفی سووفیە و ئەو هینلا پەیوەندیانیا گیانینە ئەواکو هەمی نیازین عەشقی تیندا دبورن و دگەھنە مەلبەندئ ئارمانجی کۆ مەعشوقە، ئەفە دوپاتیا وی راستینێ کۆ (سوفیگەری یا پاقرە ژ هەر پەیوەندیەکا گرئیدای بیت ب ماددەیفە و کەسی سوئی روکەشی دنیایین بخۆ ناکەتە

بار ، دلی ئەوی هەردەم یی ب خۆدای ئیکانەفە گرێدایه⁽³⁾ سوئی دەمی دەستبەرداری خۆشین دونای دیت دئەفی ریکی دا کەسەکی مشەختە، مشەختبوونا دلی یە بەرەف خۆدی (فەگه‌هاستنەکە ژ ژایانا خافەتیی و ئاشویا ژبو جیانا راما و زانین و یەقینی) ⁽⁴⁾.

(هو جورى) دەر بارەى هەبوونا تیگەهێ سوئیگەرین وەك ئاكار و رهوش دپێزیت: (په‌یقا سوئیگەری لسه‌ر دەمی هه‌قالین پیغه‌مبەری (س.خ) و ئەوین لیدفا هاتین (التابعین) وەکی زاراف نە دهاتە بکارئینان، به‌ئێ سوئیگەرین وەکی ئەم ئەفرو تیدگه‌هین دکویراتیا ناخنی هەر ئیک ژ ئەواندا هەبوو) ⁽⁵⁾ ، ب راما نەکا دپێز تیگەهێ سوئیگەرین کاریکەر یا خۆ ژ پەرستن و ئاكار و فەرمايشتین ئایینی پیروزی ئیسلامی و ژایانا پیغه‌مبەری و هه‌قالین ئەوی وەرگرتیبه ئەف رهوتی گیانی دروست بوویه و زارافی (سوئی) بو هاتیه‌ گوتن ((چونکه سوئیگه‌کان پیغه‌مبەر به‌ پێشه‌وایی خۆیان ده‌زانن و هه‌ول ده‌ده‌ن له‌ سه‌ر ره‌وشتی برۆن. ئەو پیغه‌مبەری که خۆا به‌ ئاكارى به‌رز وه‌سفی کردوو به‌ یه‌یئین که‌ وا سوئیگه‌کان پێ له‌سه‌ر ئەوه‌دا ده‌گرن که‌ سوئیگه‌ری هه‌موو ئەده‌به‌، مه‌به‌ستیشان، له‌و ئەده‌به‌ هه‌لسوکه‌وتی کومه‌لایه‌تی و فەرمانه‌کانی شه‌رعی نییه‌، چونکه‌ سوئیگه‌کان ئەمانه‌ به‌ داب و نه‌رتی خه‌لکی گشتی (عوام) به‌ قه‌له‌م ده‌ده‌ن و مروفی ئاسایی به‌ گونجرايه‌له‌تی شه‌رع ده‌گاته‌ به‌هه‌شت، به‌لام سوئی ته‌نیا به‌ ئەده‌بی خۆپه‌رستی ده‌یگاتی)) ⁽⁶⁾ ئەف خۆدا پەرستیا مروفی سوئیگه‌کە گه‌له‌ک ده‌رگه‌هین دپێز بۆ ده‌ینه‌ فەکر و ژ قوناغەکی بەرەف قوناغەکا دپێز ب ریندکەفیت (به‌ره‌می ئەفی پەرستنی، زانست و دلوفانییه‌، خۆدای مەزن وەکی خه‌لاته‌ک پێشکیشی کەسێ سوئی دکەت) ⁽⁷⁾ دا کو بگه‌هیته‌ پەرستنا ته‌مام ئەوا کو پیغه‌مبەر گه‌هشتینی (س.خ). وەکی خۆدای مەزن دیاردکەت [لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا] ⁽⁸⁾. ئەنجامین دپێجوونا موریدی بۆ ریکا خۆدی و پیغه‌مبەری (موریدی ژ مه‌قامه‌کی بو ئیک دپێز بلند دکەت هه‌تا دگه‌هیته‌ ئیک تایی (التوحید) و زانینی (المعرفه‌) کو ئەفه‌ ئارمانجا سه‌ره‌کیه‌ بو دلخۆشبوونی) ⁽⁹⁾ خاله‌کا دپێز دفی باه‌تی دا به‌رچاف دپیت کو تیگه‌هێ (قوربان) و (قوربانیدانی) یه‌ و په‌یوه‌ندیا ئەوی ب تیگه‌هێ سوئیگه‌ری پیغه‌مبەر دکتور (علی زیعور) دینیت کو په‌یوه‌ندیه‌کا نێزیک دناقه‌را هه‌ردوو تیگه‌هانا هه‌یه‌، ده‌ما دپێزیت: (ده‌سه‌رده‌می جاهلیه‌تی دا، سوئیگه‌ری سیسته‌مه‌کی قوربانیدانی بوو. ده‌ستپێکا وی ژی دزفرینه‌ وی قوربانیا ب پێشکیشکر و سه‌رژێکرنا ره‌گه‌زی نێر وەکو نەزرب مەرهما ژێرنا گونەهان و پتر نێزیکبوون ژ خۆدی) ⁽¹⁰⁾. ب بورینا دەمی تیگه‌هێ قوربانیدانی ب مروقان هاتیه‌ گوهورین بو قوربانیدانا په‌زی کو باه‌تی په‌یوه‌ندیا په‌زی سپی ب تاییه‌ت ب پاته‌ینی (سوف) فه‌هه‌یه‌ ئەو پاته‌ینی جل و به‌رگی (سوف) ژی ده‌یته‌ دروستکر. سوف دکه‌فندا هه‌یانی ژایانی و نویکرن و زیدبوون و به‌ره‌کەتی بوو، به‌رده‌وامیا ژایانا مه‌جوسین فورسی لسه‌ر په‌زی بوو ، پیروزی سوئی په‌زی ژ ئەفی چه‌ندی هاتیه‌) ⁽¹¹⁾.

د په‌یوه‌ندیا زوه‌د و سوئیگه‌ریندا دروست دپیت ((زوه‌د له‌ سه‌رتسان له‌ سزایی خۆا بنیات نراوه‌، که‌ چی سوئیگه‌ری له‌گه‌ل هوگر بوون له‌گه‌ل خۆادا، له‌لایه‌کی تره‌وه‌ زوه‌د له‌ هه‌موو ئایینه‌کاندا هه‌یه‌ و گشتیه‌، به‌لام سوئیگه‌ری بۆ چووئیکی تاییه‌تی فه‌لسه‌فیه‌ و کات و شوین سنورداری ناکو له‌و شوینه‌ چرۆ ده‌رده‌کا که‌ دلسوزی باوه‌ر و گیانی لیبه‌)) ⁽¹²⁾، دگه‌ل ئەفی مه‌ودای به‌رفه‌هێ تیگه‌هێ سوئیگه‌ری دناف هه‌لگرتی. ب هه‌را سوئی و ئیسه‌ر (ئه‌بو نه‌صرئ سه‌راج) (م ۳۷۸/۹۸۸ز) دیاردکەت کو ئەوان هه‌ست ب قه‌یرانا ناساندنا ئەفی تیگه‌هێ کر (قه‌یرانی ناساندنی ئەو گرۆیه‌ ئایینه‌ له‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ ده‌گرتی، که‌ ئەوان له‌ رووی به‌ره‌مه‌ینانی زانسته‌ ئایینه‌کانه‌وه‌ په‌یوه‌ست نه‌بوون به‌ بواریکی دیاریکراوه‌وه‌، وەک چوون بو ئموونه‌ (فه‌قیه‌) په‌یوه‌سته‌ بو زانستی فه‌قیه‌کانه‌وه‌، به‌لکو هه‌ولیانداوو خۆیان له‌ هه‌یچ بواریکی زانستی دانه‌برن و ئیش له‌ سه‌رته‌واوی زانسته‌کان بکه‌ن، ته‌نها (روخسار - الظاهر) ی دیارده‌ ئاینی نه‌یین به‌لکو چنه‌ ئەو دیوی روخسار و له‌ (کروک - الباطن) ه‌کشی بگه‌ن. به‌هه‌مان شیوه‌ له‌رووی حالی سوئیانه‌ شه‌وه‌ له‌ سنوری یه‌ک (حال) یا خۆا (مه‌قام) نه‌ وه‌ستاون ویستویانه‌ سه‌رباری په‌نده‌بوون به‌ بنه‌ما ره‌وشتیه‌کان، که‌ بێگومان ده‌ستیشانی پایه‌ی هه‌بوونی ئەوان له‌ نێو جیاندنا دکات ، له‌ پایه‌کی رۆحانی بو

پايەكى تر پەريونە تەوہ)⁽¹³⁾ بەرفرەھيا بابەتى و جوداھيا بۇچوونا ل دويىف جوداھيا كەسپن جودا، تيگەھى سوفيگەرىن ژ چارچوڧى پېناسەكرن و بەرجەستەبوونى دەرياز كرىيە يا بەردەوام بوويە دگەشەسەندىدا كو ئەفە تيگەھەكە گريدايى گيانىيە و ناھيتتە پەروازكرن سەرەرايى ئەفنى بووچونا (سەراجى) دياركرى، (شىخ جونويدى بەغدادى) ئەفنى زانستى ب بەرز و بلندى د نرختىت و دىپتيت: ((ئەگەر مېزانيا لە ژىر ئاساندا، زانباريەك ھەيە بۇ خۇدا بەريزتر لەم زانباريە واتە: تەسەووف كە ئيمە لەگەل برايماندا گنتوگۇى تيدا دەكەين كوشش و ھەولم بۇ دەدا))⁽¹⁴⁾ ئەف بابەتە ددل و ھەست و چاڧىن رىيوارىن ئەفنى رىكى گەوھەرەكى پر بەپايە ئەو دشين د كورائيا ئەفنى دەرييا بىن دا مەلەفەنيان بكن و مانديبوونا خۇ ژىرىكەن و ھەر تشتى درازبوونا خۇددا تام بكن.

1-2 تەمەرىن دووى: پېناسەپىن سوفي و سوفيگەرىن

ژەر ئەوى رىزەيا زۇرا پېناسەپىن بۇ سوفيگەرىن ھاتىنەكرن رىزكرنا ئەوان لىدېف مېتودەكا دياركرى كارەكى ب ساناھى نىنە، ھەر پېناسەپەك لايەنەك و كوژيەكى ئەفنى بابەتى بەرچاڧ دكەت و بەرەف خانەپەكا دەستىنشانكرىيا بابەتتە دچىت، چونكى سوفيگەرى رىكخستىنەكا بەرفرەھە و فرەھەندە، ژمارەپەكا زۇرا دىتن و ئامازە و ئەگەر لىسەر ئەفنى مژارن ھاتىنە بەرچاڧكرن، ھەر ئىككى لىدېف كوژىن نېرىنا خۇ ئامازە پىكرىيە لى (راستىيا سوفيگەرىن ئىكە، وەكى بېستانەكى ھەمەجورە، ھەر رىڧىنگەك بىن ئىك ژ دارىن ئەفنى بېستانى ب راوەستىت وەسفا ئەوى دارى دكەت يالبن روپىشتى لى ئەوى بېستانى بى ئەوى دارا بىتنى ناينىت)⁽¹⁵⁾ مەرەم ژ ئەفنى گوتتى ژبەرفرەھيا پاوانى سوفيگەرىن ديارديت ھەر رىڧىنگەك ئەوى ھەست دكەت و سالوخ ددەت ياكو دگەل ئەوى و دناخى ويدا دەيتتە رويدان، ئەف حالى سوفي قورچەكە ژ ئوقيانوسى و چەقەكە ژ ئەفنى بېستانى مەزن، (قوشەيرى) دىنيت ھەر سوفيەكى پېناسەيا سوفيگەرىن كرى ب شىوازەكى (ذاتى) خۇبجۆى كرىيە، (ھەر ئىككى دەرىپىن ژ ئەوى چەندى كرىيە يا دەسەراھاتى)⁽¹⁶⁾ ھەر رىڧىنگەكى ئەفنى رىكى ب رەنگەكى د ئامادەيا مەولايى خۇدا جەزبەدچىت و ب شىوہەپەكى خۇ دىنيت عەبدالى عەشقا خۇدئ و ھەمى رىك ژى ھەر ژ ئىك رىك سەرچاوە دگرن.

(ابو العلاء عىڧى) دياردكەت كو (قوشەيرى) گەلەك جوان ل سەر پېناسىن سوفيگەرىن ئاخڧىتتە دەما دىپتيت: (دىت لىدەف ئىك سوفي پتر ژ پېناسەكا سوفيگەرىن ھەبىت و چ گرىدان دناڧبەرا ئەواندا نەبىت، چونكى سوفي ((كورى وەختى خۇيە)) ھەر وەختى حال لىسەر زالدىت ئەوى دەمى دناخىت)⁽¹⁷⁾ بوچوونا (مەرووف كەرخى) دەيتتە ھىمارتن پېناسەيا راستە راست و پىشپىن دەربارى سوفيگەرىن و كەڧتىن پېناسە بۇ بابەتى ھاتىيەكرن يا (مەرووف كەرخى) يە (ل ۲۰۰ مەشەختى چوويە وەغەرى)، دىپتيت (سوفيگەرى بچەينانا راستىي وىن ھىڧى بوون ژ ئەوى يا ددەستى خەلكىدا)⁽¹⁸⁾ ئەگەر ئەم نېرىنەكى ل پېناسا مەرووف كەرخى بكن، ديارديت كو دوو لايەنان بچوڧەدگرىت مەرەم ژ لايەنى ئىككى ئەو كەسى دىندار ئايىن خۇ ب تى لايەنى (ظاھرى-روكەشى) ڧە وەرنەگرىت، چونكى (حەقىقەت) ل دەف سوفييا ب دىچوونا (ظاھرى) تىن بەدەستتە ناھىت، ئانكو ب كرنا روژى و ئىژ و پەرسنا كو مرووف ب سەرڧەيا خۇ دكەت، بەلكو دڧىت ب (باطن-كوپراتى) دگەل بى، شەرىعت دچاڧى سوفييا دا تىڧكل و لايەنى سەرڧەين ئايىيە و حەقىقەت ئەو رامانا ڧەشارتتە ل پىشت شەرىعتى، گەھشتنا حەقىقەتى تايەتەندىيا سوفيگەرانە ب رىكا وەرزشا گيانى و راكرنا پەردەبىان دگەھىتە راستىي، (حەقىقەت) دەف سوفييا ب رىكا (الباطن) ب خۇڧەدگرىت و ب رامانا رەتكرا يادى نىنە، ژبەركو (سوفيگەر) ژى پەيرەوى دىندارىيا خۇ دياردكەت ب ھەردوو روياشە (ئەبو سەعیدى خەراز ۲۷۷ك وەغەركرىيە) دىپتيت: ((ھەر (باطن)ەكى بەروڧاژى (ظاھرى) بىت بىن بەتالە))⁽¹⁹⁾ ھەر پىشتەڧانى كرن ل ئەفنى بوچوونى (حامدالغزالى) دىپتيت: ((ھەر ئىككى بىپتيت (حەقىقەت) بەروڧاژى (شەرىعتتە) يان (باطن) بەروڧاژى (ظاھرى) يە، ئەو پتر نىزىكى كوفرى دىپت، ھەر (حەقىقەت)ەكا ب شەرىعتى ڧەگرىداى نەبىت يا بەرھەمدار ناىت))⁽²⁰⁾ مەرەم ژ لايەنى دىترى پېناسى ئەو كو تو ھىڧىن خۇ ل سەر مروڧىت دىباين

نەجىنى و ىن زاھدى ئىزەركو ۋەكى بەرى نەما ئەمازە ىن داى زوھد خۇ دۈيركەنە ژ خۇشى و جوانىت دۈنيانى و ھەر تىشىنى سۈفى دۈيردەكتە ژ بىرئىنانا خۇدى ئەوان نەقىت شىرئىنەيا دۈنيانى بىنە پەردەبەك دناقبەرا ئەوان و خۇدىدا لەورا ئەو خۇشىن دۈنيانى ددلى خۇدا دۈكۈژن ژ بىنەمەت دلى خۇب فىانا خۇدى زىندى بىكەن، كورتىيا پىناسەيا(مەروفى كەرخى) پەيرەۋكەنا پەرسەن و دىندارىيە ب ھەردوۋ روياشە و خۇ دۈيركەنە ژ ھەر تىشىنى خەلكى بىنە مژىل دەكت و خۇ تەرخانكەنە بۇ خۇدى، ئەف جورە خۇ تەرخانكەنە كروكا خۇشىيايە دەف سۈفىان .

دېنناسەكا دىتردا (سلىيان دارانى ۲۱۵ ك ۋەغەركىيە) دېئىت : ((سۈفىگەرى ئەۋە ھەندەك دەراف بىسەر سۈفى دا دەلن ژ خۇدى بىنەتر كەس نزانىت ، دكەقىتە دبارودوخەكىدا دگەل خۇداىن خۇ ژىلى خۇدى كەس ئەۋى حالى نزانىت))⁽²¹⁾ ئەف پىناسا (دارانى) پتر بەرەف بابەق بىنەشى و خۇ فەناكرنى قەدجىت. دەما سۈفى ئاگەھىن ژ دەست دەتە ل ئەۋى دەمى ب خۇدىقە پەيوەست دىت ژ زالگەھىيا دل و ئىرادەيا خۇ دكەقىتە و شىيان نامىن و ئەو بچۇ ھەستە ب خۇ ناكەت ، ئانكو (ذاتى) ئەۋى د حالەق (نەمانى - فەنائى) داىە ژىلى خۇدى ۋى پەيوەندىن دىتر ب خۇقە نەمانە ئەف جورە سەربورا گىيانى سۈفى پاقۇدەكتە و بىند دكەت. ھەمى ھەستىت سۈفى بۇ دىتتا (جوانى و تەكۈزى) خۇدى دەمىن ئەو د خۇدا بەرزەدىتە و جىپانا راستىيەكا رەھا ب چاڧىن دلى خۇ مراد و مەجبۈب خۇ دىنىت كو نەمان خەباتەكە بۇ گەھشتەنا ھەرمانا سەرمەدى ، ۋەكى د قورائىدا خۇداىن مەزن دىئىت [كُلُّ مَنْ عَلَيَا قَانَ وَيَتَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ] ⁽²²⁾ ۋاتە ھەر تىشەك لىسەر روين ەردى دى توشى نەمانى بىت بىتنى روين خۇدى نەبىت خۇدانى دەستەلەت و كەرەمى .

(بايەزىدى بەستامى ۲۶۱ ك ۋەغەركىيە) دەربارەى پىناسەيا كەسىن سۈفى دېئىت: (كەسىن سۈفى ۋەكى زاروكانە خۇداىن مەزن خۇدانكرنا ئەۋان يا ب سۈتۈن خۇقەگرى) ⁽²³⁾ مروفى سۈفى دەما كۈنچى خلوھق ھەلپۇرت و بۇ دوعا كرى روناھيا ھەق ، يا رەۋايە دلى ئەۋى لاپەرەكى سىپى بىت ۋەكى دلن ساقا، خۇداىن مەزن ئايەتن فىانا خۇ تىدا تەجەللا بىكەت و ئەفى كەسى بىنەتە لژىر چاڧىرى و پاراستنا خۇدا ، ل بەرامبەر دا دلى سۈفى پتر ژ روناھى دىتە و قوناغىن مەزن دىرەت ھەتا دگەھىتە خۇ دىتنى ، چ نايىت ژىلى خۇدىتنى دۈنەن ئىكتاىدا ، دىسان دىت زاروك ئەمازەبەك بىت بۇ قوناغا پاقۇژى كو دقوناغىن زاروكىنىدا، ئەركى ئابى لىسەر زاروكى نىنە و خەلەقى گونە بۇ نىنە ناھىتە ھىماتن ب ھىزا نەمازە پىداى كو(تەكلىف- راسپاردن) سەر سۈفىيان دەھىتەراكرن. رەنگە ئەف خۇدانكرنە ئەمازەبەك بىت يان سىفەتەكى(تەزىيە- پاككرن) و (تەجىد- مەزن دىتن) بىت كو بايەزىد كەسى سۈفى ژ ھەزى چاڧدان و خۇدانكرنا خۇدى بىنىت، ئەو خۇداىن خالق و چىكەرى ھەر تىشى و پاقۇ ژ ھەر تىشى [لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ] ⁽²⁴⁾ رەنگە ئەف پىناسا بەستامى دەپرىنا ژيانا و خو چىك دىتتا ۋى بچۇ بىت ل بەرامبەر ئەۋى ھىزا ئەركى خۇدانكرنا ۋى بچۇقە دىنىت كو خۇداىن مەزنە لەورا بايەزىد ۋەكى كەسايەتەكى بەرچاڧى سۈفىگەرىن دچەرخى سىن دا دسى قوناغىن ژ ئىك جودا دا دەربازوبۈيە(قوناغا ئىكى لايەن پاراستنا شەرىعتى و زوھدو و پارىزەكا توند، قوناغا دوۋى خۇفەناكرن ھەتا رادەين (بقاء في الله) كو دقى قوناغىدا (مىعراجا روحى) ئەنجامدابوو، دقوناغا سىپدا (شطحات) بىت ۋى دياردىن ئانكو دئەۋان پەشېن ۋى دگوتن، ۋى چ ھەبوون نەمانە ئەو ھەبوۋن دتشتەكى دىتر دا نايىت ژ بلى خۇدى) ⁽²⁵⁾ دئەفى دەربارەى دا (بەستامى) دىئىت: (شەفەكى ئەز ل دلى خۇ دگەرىيام، لىسەرى سەحارىيەكى من گوە ل گازىيەكى بوۋ(ئەى بايەزىد!!) ژ بلى مە تۈ ل تىشەكى دى دگەرى؟ تە چ كار ب دلى ھەبە!!) ⁽²⁶⁾ ئەفە ئىكە ژ ئەمازەپىن ديار كو (بەستامى) ىن ب (شطحات) ان بەرناس بوو ، كو دەھمى بىردانكا ئەۋىدا ئىك روۋى ھەبوۋ ئەۋى ژ بو خۇداىن مەزن ب تى بوو.

دەربارەى ئەو پېناسىن ديارين سوفيگەران بو توره و رهوشتان كرين(ئەبو حفص الحداد ۲۵۶ ك وەغەركريه) دېئزيت (سوفيگەرى ھەمى توره و ئەدەبە)⁽²⁷⁾ دىباغەين خۇدا ئەف روتە ب ھەمىياتيا خۇفە بانگەوازيه بۇ ئاكارو رهوشتين بلند، رهوشت و توره پين بلند دشين موريد و سوفيەكى راستەقىنە و يىنگەھشتى دروست بكن دئەفى دەربارەى دا وئەين ريوارى يىنگەھشتى پتر دېناسەييا(سەھل بن عبدالله التستري ۲۸۳ ك وەغەركريه) ديارديت كو(سوفى ئەو كەسە يى دەروونى خۇ ژ لەنگيان پاڤزكريت و ژ ھزرو زانينى پركريت، خۇدا بيتە خۇدئ و ژمروفان فەقەتيا بيت، ل دەف ئەوى ناخ و زير يەكسان بن)⁽²⁸⁾ دەمى دل يى روھن بيت و مېشك پرى مەعرفەت بيت دنيا دچاڤين سوفياند يا بچويكە و ژ بلى خۇدای ئەوى چ پەيوەندى و گرېدانەكا گيانى بو دونياين نينە وەكى(جونەيدى بەغدادى ۲۹۷ ك وەغەركريه) دېئزيت: (سوفيگەر ئەو تو دگەل خۇدای مەزن بى، بى پەيوەندى)⁽²⁹⁾ مەبەست زى كەسى سوفى ژبلى خۇدای مەزن پەيوەندى دگەل چ تىشتين ديتر نەبيت، دېئزە ئەفنى چەندى خۇ تەرخانكرن كو دېناسەييا(ئەبو موھەمەد روم ۳۰۳ ك وەغەركريه) ھاتىه (سوفيگەرى ھنارتنا نەفسينە دگەل خۇدای مەزن وەكى ئەوى دڤيت)⁽³⁰⁾ ئارامى و تاما پەرسىتى بۇ مروڤى سوفى دڤى رادەستەكرنا نەفسيدا دروست ديت، پرسىيار ژ (حوسەينى كورئ مەنصورئ ھلاج ۳۰۹ ك وەغەركريه) ھاتەكرن، سوفى كىيە؟ دېرسقا ئەواندا گوت: (سوفى ئىنك رىيە نە كەس دىشت ب خۇفە گرېدەت و نە ئەوژى دىشت كەسى ب خۇفە گرېدەت)⁽³¹⁾ ھلاج ئاكارو نە بو خۇدئ و فيانا ئەوى ژبىايە، بانگەوازيه ئەفنى تاكرەوين كرىيە، ھەتا دئەفنى رىكى دا بوپيە شەھيدى ھەق، ئەف پېناسەيەژى ئەوى چەندى دياردكەت، كو ئەفنى بتنيونى جورە دورەپەرتزىيەك تىدايە ژ ناخى ئەوى ب خۇ دەردكەڤيت رەنگە كەسین دەروپەر ئەفە پەسەند نەكرىت، چونكى(ھلاج) لدەف خەلكى ب گۆتن و بوچوونىن خۇ جھى گەلەك پرسىيار و گومانان بوپيە، ئەگەرى نە پەسەندىيا ديتر كو ھلاجى خەلك وەرەنگرتىت، ئەو بوپيە كو ب ژيانا خەلك تىدا دژين رازى نەبوپيە، ئەوا كو دونيادارى ل سەر دەروونى زالدېت، ئەف جوداھيا ھزركرى ل دەمى كوشتنا وى ديارديت، ھلاج دەستين خۇ ژ بو خۇدئ بلند دكەت و دېئزيت:(ئەف بەندەپين تە پين خرفەبوين داكو ژ دەمارگىرى بو ئايى تە و خۇ نيزىك كرن بووتە، من بكوژن، خۇدای من گونەھين ئەوان بەغەفرينە، ئەگەر ئەوا تەبو من ديار و بەرچاڤ كرى تە بو ئەوان دياركربا، ئەو نە دكر يا ئەو دكەن)⁽³²⁾ پاشان دوعاپين خۇ بەردەوام دكەت و سوپاسيا خۇدئ دكەت بۇ ھەر كارئ ئەو ھەزدكەت و ھەرفەمانەكا بچەدئىت.

ئەف پىداگرييا دپەرستەن و خۇشكاندن و خۇراگرييا رېڤىنگى رىكىدا ديارديت تامەكە ژ فيانا خۇشتى دەپتە وەرگرتن، ئەف جورە فيانە يا رژد و ئارمانجدارە، لەورا(عبدالله موھەمەد مورەتەش ۳۲۸ ك وەغەركريه) دېئزيت:(ئەف رىيازە ھەمى رژدپە و ل گەل تىشتە كى ھەزەلى تىكەل نەكەن)⁽³³⁾ مەرەم ژئ ئەو رىكا سوفيگەرىن راست و دروست يا روھنە وەكى چاڤى روژئ و ناپىت دگەل ئەوى سوفيگەرىيا ب رەنگ و ناف دەپتەكرن تىكەل بكن، كەسین پەيروا ئەفنى رىيازى دكەن ناپىت ب سەرو سىما و جل و بەرگىن خۇ توشى نەرتى خۇ مەزىكرنى بىن، پەرسىتتا خۇ بۇ خەلكى بەرچاڤ بكن ب مەرەمەكا ديتر چونكى ئەفە ب خۇ بەھرەكا دونياپيە ئەو ل دەف خۇ پەيدادكەن . ب ئەفنى كەبفا وان ب سەروپەرى خۇ دەپت ئەو ژئى رىيازە راست دوركەڤن كو بەردانا دونياپيە و ئاراستەكرنا ھەمى ھەستەوەرەنە بەرەف خۇدای مەزن. سەبارەت سوفىن راست ھەروەك (ئەبو بەكرئ شېلى ۳۳۴ ك وەغەركريه) دەتە نياسين ئەو كەسە ئەوى فەقەتياى ژ خەلكى و گرېداى خۇدای ھەققە، وەكى خۇدای مەزن دېئزيت: [وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي]⁽³⁴⁾ مەرەم ژ ئىنانا ئەفنى ئايەتى ئەو كو سوفى خۇ ژىگرتى دىبن وەكى چەوا خۇدئ موسا ژىگرتى كو لىزىكى ئەوى بيت و بيتە (كلم الله) لەورا سوفيان ئەف ئايەتە وەكو ئامازەيكە بكارئىنايە، ھەر دىسان مروڤ چەند ب دونياين و كەسین ئەويقە مژىل بيت بۇچوونا شېلى دى ژيانا دونياين و ھوگرييا ئەوى ل سەر مروڤى زال بيت لەورا يا باشتەر ئەو مروڤ بۇ مەرەمەكا مەزنتر كارىكەت ئەو ژى خۇ گرېدانە ب دانەرى ھەردو دونيايا فە كو ئەو بناغى ھەر تىشتىيە. ئەف پەيوەستبوونە ب خۇدايىشە، شادىن

د دلى رىپواريدا دروست دكەت، ئەوى بەرەف جىپانەكا پرى ھەدار ڤە دبەت كو ئارامگرتن تەناھيا گىيانى ئاف و نىشانىن جىپانا ئەوى نە (شىخ ئەبو ھەسەن ئەلخەسرى ۳۷۱ ك وەغەركىيە) ل دووربار ئەڤى چەندى دىڤىت: (سوفى ئەو كەسە بىن ئارامى و ھەدارا ئەوى خۇدائى مەزن تىن دھىت، ھەمى كارىن خۇ رادەستى ئەوى خۇدائى دكەت ئەوى كو دزانىت چ بۇ ھاتىيە ئىسەن)⁽³⁵⁾ خۇدئى خۇدائى پىنوسى قەدەرىيە و ئەڤ راستىە سوفى دگەھىننە ئەوى ئەنجامى كو ھەر تىشت دھىت رادەستى ڤەرمانا ئەوى پىت، وەكى دەسپىك و دوماھىك ب ڤەرمانا ئەوى. دوماھىك پىناسە بۇ باھەتى سوفىگەرىن ژ لائى سوفىگەران ڤە ھاتىەكرن پىناسە يا (ئەبو سەئىد كورى ئەبى خەيرە ۴۴۰ ك وەغەركىيە) دىڤىت: (سوفىگەرى ئەو ھەر تىشتى دەسەرىدا بەدە لايەكى، تىشتى ددەستىن تەدا بەدى، ب ئەوان تىشتىن بىسەرى تە دھىن تىك ئەچى)⁽³⁶⁾ ھەرسى خاسلەت ب دىتتا (ئەبوسەئىدى) دگرنگن ددونىا سوفىگەرىندا ئەو كەسى ئەڤى رىيازى ھەلدېڤىت، دھىت خۇدئى بىن دىڤىشكى ئەويدا پىت، كەسەكى مەردىپت و ئەو تىشتى ددەستىدا بۇ خىر بەخشىنا بكارىنىت، كەسەكى ب ھەدارىپت ل سەر ئەوان نەخۇشىيىن دھىنە درىكاويدا و ب خەلاتەكى خۇدائى بەڤىڤىت.

ئەڤ پىناسىن ھاتىنە بەرچاڤكرن پىرانا ئەوان د چارچوچى ئاكار، رەوشت، زوھد، ڤەنە، موحىبەت..... ھەند، دزقرن و سروسىتەكى تاكە كەسى و دەروونى و گىيانى بۇڤەدگرن، چونكى دەپرېنا ئەوان بارودوخانە ئەو پىن ئەڤ مروڤە تىدا بورىن و بومە ھاتىنە وئەكرن، ھەر ئىك ل دوپى كۆڤىيەكى دياركرى ئېرېنا خۇ بەخش دكەت كو گرىداى رەوشا ئەويە يا ئەو تىدا و ئەو دىبىت و ھەست پىن دكەت. لەورا (ابن خلدون) ى ب شىوەكى روھن ئەڤ تەڤنى ئالوز رستىە و دئەڤى دەربارەيدا پىناسە يا خۇ بەرچاڤ كرىيە، ئەڤ پىناسە يا (ابن خلدون) بۇ سوفىگەرىن كرى نىزىكرە ژ پىناسە پىن سوفىگەران بۇ سوفىگەرىن (چاڤدېرېا خۇ رەوشىن جوان بەكى بەرامبەر خۇدائى مەزن دكارى (ظاھر) و (باطن) دا، ل سەر سنورىن خۇدائى مەزن بى پىداگىر بى، گرىگى ب كارىن دلى و نېنىن ئەوى بەدى و بى رۇدى ل سەر رزگاركرنا ئەوى)⁽³⁷⁾ ل دوماھىي ئەم دىشپىن ژ ئەڤان ھەمى پىناسە پىان ئەوى چەندى ديار بەكىن، كو سوفىگەرى رىيازەكا گىيانىيە كەسى سوفى ب كارو ئاكار و راستگوى بەرەڤ خۇدائى مەزقە ئاراستە دكەت و خۇ ژ خۇشىيىن دونيانى ڤالادكەت و ب ئومىدا گەھشتنا دىدارا ئەوى رادەستى ڤيانا خۇدئى دىت.

1-3 تەورەئى سى: ھىياپىن سوفىگەرىن

1-3-1 ھىياپىن مەبى :-

مەبى وەك كەرەستە ژ كەڤن ھەتا نوکە ھەبوويە. ئەر كارىگەرىيا ئەوى ل سەر لادانا پەردەپىن ھىشى و ڤەگۇھاستنا مروڤى ژ جىپانا ھىشيارى و ل سەر خۇبوونى بۇ جىپانا بى ئاگەھىي و ئازادىيا رەڤتار و گوتنى، ئەڤ كەرەستە يە بوپىە ئالافى ھۇزائانېن كەڤن و نوى ھەر ئىك د كۆڤى و مەرەمېن جودادا وەك نىشان ژبۇ ئەو دوخى ئەو تىدا بكارىنىت، زىدەبارى كو خۇدائى مەزن ب رەنگەكى زەلال ڤەرمان كرىيە كو ژ (مەبى) دوپىر بەڤن، بەلنى دكەلتوورنى سوفىدا جودا ژمەبىا دونيانى وەك ھىيا بۇ دەپرېنا مەندەھوشىا خۇ بكارىنبايە، چونكى (مەبى د ڤەرمانا سوفىدا نە ئەو مەبىا بەرەستە، بەلكو كەسى سوفى وەك دەپرېن بكارىنىت، داكو دەپرېنى ژ بارودوخى خۇڤى گىيانى بکەت ب كەرەستە يەكى ماددى كو مەبى)⁽³⁸⁾ و ئەڤ رەنگە بكارىنبايە ل دەڤ سوفى ژبۇ دەپرېنا مەزترىن خالا گەھشتىنە كو ھەڤبەند و نېنىنا ناخى و مەرەما بلندە ئەو كو سوفى بىن دھىت و پىن دگەھىت، كو (عەشقە) عەشق ئەو كو چاڤان كورە دكەت و مروڤان ل بەردەرى مەعشوقى دكەتە گەدا چ چارە و دەپرېن نەشېن سالوخدانا ئاگرى ئەوى بکەن، ئەو ئاگرى مروڤان سەوداسەر دكەت. ھىياپى نىزىك بى سوفى

رەوا دىيىن بىن رەوشيا خۇ پىن بەراورد بىكەن (مەى) يە، د (فەرھەنگا كلاسسىكىن كورد) دا ھاتىيە (دركەيە ژ ئەوى تىشتى كۆ سەرخۇشىن ژ ئەقىنا خۇدى لىم عاشقى دئافرىيىت، چىتر بىزىن ئەو گىول (زەوق) و خۇشخالىيە ئەواكو دگەھىتە دلنى ئەوى كەسى پىن كۆل زاتق حەقىقى دگەرىت و دئەقى خۇشخالىيىدا مەست دىت) (39) ژ سروسىتى ئەقى مەىن (يا زەلال و سىك و نورانىە) (40) وەكى (خانى) پىن مەزن دىپىت:

ئەم عاشق ئەگەر چ مەپەرستىن

ئەمما ژ مەيا ئەلەستى مەستىن

ئەو مەى ئەوەكى مەيا وئالە

ئەو مەى ژجەمالا زولجەلالە (41)

ئەف شەراپا خانى بەحس دكەت چەند سالۇخەتىن جودا ژمەيا ئاسايى ھەنە ژ ئەوانا:-

((ئىك :- ئەو مەيەكا ئەزەلىيە .

دوو :- ئەو مەى ئەوەكى يا خەلكى يا سوره ، واتە نە ژ ترى و ئەقان تىشتىن دى ھاتىيە دروستكرن.

سى :- ژىدەرى ئەوى نە ئەو فەخوارنا ماددىيە يا عەقلى خۇدانى دىت، بەلكى جەمالا پاكە يا ژتەجەللىا ئەفەللىن ئىلاھى دئىتە دىت)) (42) كارى ئەقى مەيا ئەبەدى ياكۇ تاما ئەوى فالانەبىت و ھەر ھەى، فەگۇھاستنا سوفىە ژ سنورىن دەم و جىمى ماددى بۇ دونيايەكا گىيانى ئەوا بىن خەم كۆ سوفى تىن د ئەوى بارودوخى دگەھىت و ژ تاما ئەوى قىيانى دزانىت. و دىيىت: (ئەو كەسى دەھىتە دىت دىم و روو پىن ئەوى تىشتىيە ئەوى كۆ ناھىتە دىت و مە بەرەف ئەويشە دەت ئەواكو نەبىن و ھەست پىن نەكەىن) (43) د شرو فەكرنا حالەتى بىن ھوشىن ل دەف عاشقى مەست، فەكولەر (تەحسىن ئىبراھىم دوسكى) دىپىت: ((سالك يان رىشىنگى رىكى، دەمى دكەھىتە بىن دەستەلاتا جەمالى و پىن مەست دىت، نە ئەو دزانىت چ دىپىت و نەدزانىت چ دكەت، مەتەلا وى دئەقى چەندىدا وەكى مەتەلا ئەوى مروفىيە پى مەىي فەدخۇت و دكەھتە بىن دەستەلاتا مەستىيى، قىجا نەزانت كانى ئەو چ دكەت و چ دىپىت. دەمى خۇدانىن مەحبىتەتا ئىلاھى ژى ژ شاعر و ئەدبىيان قىيالى ھەست و شعورا خۇ ب رىكا شعرى بۇ خەلكى فەگۇھىزىن، ئەو بەرانبەر ئەقان ھەردوو حالەتان راوەستىن: حالەتى غەبەقى، ئەوان تىشتەك نەدىت بى تامى دگەل حالى ئەوان رى ب كەھىت وەكى حالى ئەوى مروفى ب مەى سەرخۇش دىت، ئىنا رابوون پەيما مەى بو مەحبەتى ئىستعارەكرن، و ئەوان پەيما مەستىن بو ئەوى دەھشەتى بكارئىنا يال دەمى تەجەلىي ب سەرواندا دئىت) (44) نمونەيىا سوفى دبابەتەكى مەعنىويدا وەكى نمونەيىا بى ناگەھى و سەرخۇشيا مەيىشەخۇرەكى يە دبابەتى ماددىدا، و سوفىيان چ ھەفوكىن باشتر نەدىتەنە ھىزا خۇشيا خۇ پىن دەرىبىن ل دەمى لادانا پەردەيىدا. ئانكول ئەوى دەمى مەعشوق پەردەيى يان ئاستەنگا دىتتى دناقبەرا خۇ و عاشقى خۇدا ھلددەت جوانيا خۇ بۇ ئەوى دياردكەت، ل ئەوى دەمى ئەو خۇشيا بۇ عاشقى چىدىت يا بى وئىنەيە ھەتا ئەوى رادەيى خۇ ب سەرخۇشەكى مەيىشەخۇر و رەوشا ئەوى ھەقبەر بكەت

1-2-3 ھىيائى ژنى:-

ژن ئەو پىشكا ھەدارنىيە ئەوا خۇدايى ھنارتى، داكو بارى گرانى دوو دونيا ھەلگىرىت، دونيايەكى ئەو خۇدان چاكىە ل سەر مروقان كۆ ئەگەرىيوىنى يە، و سىبايى خۇراگرىيىيە بۇ خەلاتى خۇدايى د دونيايا دىتر و دجىھانا بەرھەست و بەرىندا، ھىيائى جوانىيى بناغى پەروەردى و مەزنىترىن پەناگەھى مروفىيە دەمى دەم

و جە و تەمەناندا، ھەممىز ئەرەبى پىشكەكە ژاناراميا بەھەشتا خۇدى، نېنپىنەك ژ راکىشانا ئارامىي ل دەف دەھىتە دىتن . سوفىگەران دېھسکرنا بابەتى ژىندا پەنگ و سالوخ و ھىيائىن ماددى يىن بۇ ژى دەھتە گوتن گوھارتن (و ژن کرە ئەو گەوھەرى ژ سروسىتى داھىنانا خۇداي قەدخۇت)⁽⁴⁵⁾ ئەو دچارچوڭى لەشەكى و كرىارەكا زابىندەبىدا دویر ئىخست وەكى (غەزەلى) * بیان ددیت كو (كەرەستەبەكى ماددىە، شاعر سالوخىن لەشى ددەتى و ب ئىك سالوخەت ژى رازى نابت بەلكو ب گەلەكا ئەقبا ئەقە چ جارېبە بىت يان سترانىژ يان ئەقىندارەك)⁽⁴⁶⁾ بەروفاژى ھۇزاشانىن (غەزەلى) (عوزرىيان) (ژن ژلايىن جوانى و باشى و سالوخەتىن ئەوى يىن رەوشتى و مەعنەوېشە بەحس دكر)⁽⁴⁷⁾ ژلايى دەپرېنا مەعنەوى بو ژى و ھىيائىن وى سوفىگەر ئىزىكى دىتن و سالوخدان ھۇزاشانىن (عوزرى) يە ل گەل ھەبوونا جوداھىيان.

ھۇزاشانىن سوفى ھىيائىن فىانا خۇزەزى و مروڭى تىكەلى فىانا خۇداي دكەن، و ئارمانجا ئەوان گەھشتەنە ب دلېرا راستى، بەلى ب رىكا ھىيائىن ماددى، وەكى ھىيائىن ژى. ناف ھۇزاشانىن كوردىژىدا ئەف ھىيائە ھاتىنە بكارىنان. ب دىتنا (مارف خەزەندار) سەركىشى غەزەلا ئەقىندارىيا كوردى مەلايى جىزىرى يە چونكى (مەلايى جىزىرى دەورىكى گەوھەرى ھەبوو لە دروستكردن و مشتومال كردن و گورانى غەزەلى كوردى، بەوھى ئامادەمىزادى تىكەل بە سروسىت كردووه و پەردەبىەكى سوفىزى زۆر تەكى بەسەر داكىشاوه و مەرجهكانى پىئويست بە باوھرى ئايى كو كردوتەوہ)⁽⁴⁸⁾، جىزىرى دوھسفا دلېرا خۇدا دىژىت:

گەر چ ئىن رەقص و سەمپىن ھەر سەھەر سەد نەپشەكەر

من دەبەزما سوپرشىنان ئەو شىرىن پەفتار بەس

وہە چ والا گەوھەرن ھاتن لباىن جسم و جان

من ژ وان حوورى سرشتان ئەو پەرى روخسار بەس

ھەوجە سەرى سامرى نىن كو زولفان پەش بكت

چەشم بەندا دلروبايان كاكولا عەبىار بەس

بولولان سەد گول د چافن چاف ل سەر گول دى دكن

من ژ باغى گولزاران يەك گول و گولنار بەس⁽⁴⁹⁾

دباسكرنا فىانا ژىندا ھۇزاشان و سوفىگەر (ابن عەرەبى) ((لە فتوحاتى مەكى دا خۇشەوېستى ژن و بەكارھىنانى رەمى ژن لەشىعەرى سوفىانىزى دا جىاواز دەكانە سى ئاست و شىوہ ئەوژى ئەوانەن:

1- خۇشەوېستى خۇداي .

2- خۇشەوېستى روھى .

3- خۆشەويستى سروشتى .

خۆشەويستى خۇدايى:- خۆشەويستى خالقىبە لە پىناوى مەخلوق دا كە خۇا لە جوانى و پاكى مەخلوقدا ئاشكرا دەپن ھەر ھوھە خۆشەويستى مەخلوق لە پىناو خالىق داكە خۇا لەو فىانە دا ئاشكرا و تەجەللى دەپن لە ناو جوانى مەخلوقدا .

خۆشەويستى روھى:- ئەم جورە فىانە ئەوھە كە مەخلوق لەگەل ھەست بەبوون وجودى دەكات كە خۇى تيا دەپنئەتھوھە مەخلوق لەم فىانە دا ھىچ مەبەست نىھ جگە لەوھى كەلە گەل يار و خۆشەويستەكەى تىكەل يەك بىت .

خۆشەويستى سروشتى :- ئەم فىانە ئەوھە كە ئەقىندار ھىواو مەبەستى ئەوھە كە ھەرچى لە دلرايە بىكات و خۇى رازى كات و ھىچ پەكى بەرازى بوونى يارو خۆشەويستەكەى نە پىن))⁽⁵⁰⁾ مروف دىشەت دەھردوو كراساندا بگەھىتە مەرەمى ، ئەفە ژى ژ قەنجىن خۇدايى مەزن ل سەر ئەفى بوئەھرى [وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ] ⁽⁵¹⁾ كۆ كورى ئادەمى بلندتر دىتى و رىز لىگرتى و ل سەر عەردى بېھنشىنى خۇ دانايە، ئەف جھنشىنە چىكرىيەكى تايەت و خۇدان بەيايە، ئەف پلەداريا خۇدايى مەزن مروف پى بلندكرى، ژئەوى چەندى دەھىت كۆ خۇدايى ژ روھا خۇ پىف كرىن و زانن كرىيە خالا گەوھەرى و جوداھىي [وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا] ⁽⁵²⁾ و داخازا فرىشتەبىيان كۆ كۆچنە كرىوشى، كرىوشا فرىشتەبىيان بۇ ئادەمى پىشى پىف كرىنا رووھى و زانننا زانستى خۇدى بوويە، جىزىرى دئەفى بابەتى شەپرزەبى و خۇمەزىكرنا شەبىئانى بۇ نەزانننا ئەوى دزفرىت دەما دىپزىت:

گەر دئادەم بدىا سرى علمى ئىلىسى

ھىنا ھىرو كبر ھىنا و سىجد⁽⁵³⁾

ئەگەر ئىلىسى زانننا كۆ رازوھىننن گەردونى و زانننا خۇدايى پى دئادەمىدا ھەپىن، دا ل ئەوى دەمى چىنە كرىوشى و تەكىرا ژى دەت، ب ھىرا (جىزىرى) شەبىئانى دكۆژىن دروست دا بەرىخۇدانا ئادەمى نەكرىيە ژبەر ھىندى ژى كەفتىە ئەفى خەلەتيا خۇ مەزن دىتنى. لەدەف ھوزاشاننى سوڧى بناغەنى مروڧى لەش و گىانە، گىان بو خۇدى دەھىتە ھىمارتن (ونفخت فىە من روھى)⁽⁵⁴⁾ بىئاننى ئەوى پىن پىروزە و خۇدى دچارچوڧى لەشى دا دانايە.

1-3-3 ھىنايىن سروشتى :-

سروشت دەستخەننى خۇدايى مەزنە ئەوى پىر ژھىيا و مەوداين تېھزرىننى، پەرتوكا تەڧگر و يەكسانە يا بۇ گىشت ھەبوويان ھاتىبە ئافراندىن، خۇدايى مەزن بەرى پەرتوكىن ئاساننى پىن ئىسايى (زەبور – تەورات – ئىنجىل – قورئان) ئى، ژبۇ مروڧان ھىنرىت، پەرتوكا وپنەدار يا پىر ژ ھىيا و شىيان و جوانى بۇ گىشت چىكرىپىن خۇ ژمروڧ و بوئەوھرىن دىتر ئامادەكر، داخاز ژ خۇدان ھىز كۆ كۆ دئەفى كەڧالىن ژىندار دا، باش ھىزرىكەن [إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَخِلْقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَاللُّكِّ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَع النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَخْبَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ] ⁽⁵⁵⁾ مروڧ دئەفى ئافراندىن و چىكرنا زەلالدا بەشدار و كەرسىتەبەكىن گرىنگە، يا پىدڧىبە ئەڧان نىشانان بىخۇيىت و گرىنگيا خۇ بزانىت، وەكى (ئىام عەلى) دىپزىت:-

وتحسب إنك جرم صغير وفيك اضلوى العالم الأكبر⁽⁵⁶⁾

تو ھزر دكەي تو پارچەبەكا چىكىكى و دونيايا ھەرە مەزن يا دناڤ تەدا وەرپىچاى ، مرووف دىڤ ئەڤى گوتنا (ئىيام عەلى)، دناخى خۇدا گەردونەكى مەزنە و ئەڤ مەزنىە ژى ژ تەجەللا يا راز و نېنىيىن خۇداين مەزنىن كو كرىنە دناخى مرووفىدا ، دىت مرووفى ژئەڤان نېنىيان بىن ئاگەھ بىت ئەگەر كورى ئادەمى دناڤخۇيا خۇدا بگەرىت و ھزر دىچەانا ناخ و ژدەرڤەيا خۇ بگەت، دى زانىت كو ئەو مرووفەكە درەنگى خۇدا دووبارە ناپىت و شىيانىن ئەوى چەندى ھەنە گەردونى دىخەمتا خۇدا ڤەراھم بگەت، چونكى ئەو ژچىكرنا خۇدئە (بىكھاتەبەكە لە سروشت و ئەودىوى سروشت ((مابعد الطبيعة)) لە ماددە و مانا ، لەجەستە و گيان) (57) .

۲-ب- پشكا دووى:

1-2 ھىيان مەي دناڤەرا ھۇزانا كلاسيك و نوڤخواز دا:

سەربورا ھۇزانى ب بورىنا سەردەماك سەربورەكا مروڤاڤەتى بوويە دچارچوقەكى ئەدەبى و ب گەھاندنا زمانەكى ھونەرىن پرى ژ رەھەند و رامانىن بەرفرە كو ژ زمانى ئاسايى دەيتتە جوداكرن ب رىكا بكارئىنانا (ھىيان ئەدەبى) كو ل دەڤ ھۇزانشانى ئالافى دەربازبوونا ھىرا ئەوى بوينە ژبەر تەسكىين زمانى كو (دگەل بكارئىنانا ھىيان، زمانى ھۇزانى دىتتە زمانەكى ئامازەدار و دانايى و ب زەحمەت، و نامىنىت ئەو زمانى دەپرىنى بى سادە و ب ساناهى) (58) ب دىتتا (عاستون باشلار) ھىيا (ئەو پرە يا وەرگى دگەھىنىتە ھۇزانى) (59) ئانكو وەرگى ب ھارىكاريا ھىيان ھۇزانى دىتتە خۇ بداهىلىتە دناڤ مەرەم و نېنىيىن ددەقىدا ھەين. وەكى دەيتتە زانىن ھۇزان يا مەرەقدار و زىندى ناپىت ئەگەر ب ساناهى خۇ بدەست خواندەڤاڤىقە بەردەت وەكى (بودلير) دىتتە: (دڤىت ھۇزانى چەندەك ژ گىيان ئامازى و مژدارىن تىداىت) (60) ئەو خالا ھۇزانا سوفىگەرى ب زىندى و بلند رادگىت، ئەو شىوازى ب زەحمەت و مژدارە ئەوى كو پر ژ ھىيانىن ئالوز كو ھەمى كەس تىناگەھن، ئەڤەژى ئەوى چەندى دگەھىنت كو (سەربورا سوفىگەرىن سەربورەكا زمانىيە ب داهىنانىن خۇڤە ب رىكا تىكستەكى سوفى، ئەو دىين كو ھۇزانشانى سوفى ياخيون يا ل سەر زمانى ئاسايى كرى، پىشتى دىتى كو شىيانىن وەرگرتنا ھەمى رامانىن ئەوان بىن گىيانى نىنە، قورتالگەرى ئەوان دوى باردوخى دا، ھىيا بوويە) (61) ژبەر ھندى ھىيانىن ھۇزانى دچارچوقىن چەق بەستىدا ناراوەستن و پتر ژ رامانەكى ھەلدگرن، سروشتى ڤەھاندنا پەڤى دەڤ ھۇزانشانى سوفى (دەپرىنى ژ ئەوى چەندى دكەت ئەوا نەھىتە دەپرىنكرن، بەھسى تىشتەكى دكەت دىناغى خۇدا بىن مژدارە بىن ھىيتە رونكرن، ب ئەڤى شىووى دەپرىنا ھىيانى رەھەندەكى جوداكرىن ددەتە ھۇزانا سوفىگەرى) (62) ھۇزانا كلاسيكا كوردى كو مىراتگىريا سوفىگەرىيا كوردى دكەت، نە كىمتر ژ سوفىگەرىيا نەتەوين دەوروبەرانە، ئافاھىەكى ھېز و بلند ژلاين ھونەرىڤە ئافاكرىيە ھەتا ئەوى رادەبى ڤەخوازىيا ھۇزانا وەلاتىن دراوسى كرىيە وەكى جزىرى دىتتە :-

گەر لوتلوى مەشور ژ نەظمى تو دخواى

وەرە شىعەرى مەلى بىنە تەب شىرازى چ حاجەت (63)

ئەو ھىيانىن كلاسيكان بكارئىنانىن ھوستايى وىنە ھىيا پەڤى و دەپرىن يا بىڤەديارە، شىيانە كراسەكى تايەت ژجوانى و مەرەڤخوازىن بگەنە بەر ھۇزانا خۇ، ب رىكا ڤەھاندنا تەڤنەكى ئالوز ژبەڤى و ھىيانىن كو بوويە سروشتى ھۇزانا ئەڤى قوناغى، ئەڤ رەنگى سەنگىن دھۇزانا كرمانجىيا سەرىدا يا بەرپەلاڤە، بەلى دىشواز و تەرزىن جودا دا، رەنگە ھۇزاناكە جزىرى بۇ وەرگرتىن يا جوداىت ژ وەرگرتن و تىگەھىشتنا دھۇزاناكە دىتردا ھەي، چونكى ھەمى كلاسيكىن زارى

كرمانجى دىئىك تەرازىدا ناھىيە كىنشان بۇ نمونە جزىرى زمانەكى مژدار و ئالوزتر ژ ھۆزاشائىن دىتر خۆ ل گەلەك مژارىن ئاسى داپە كو جھى تىرامان و سەر پاوەستىيانى نە، رەنگە گەلەك جاران جزىرى بۇ مەرەمىن خۆپىن تايەت ئەف ئالوزىە دروست كرىت و نەفياپىت ھەمى جورە كەس د پەيف و پەيامىن ئەوى بگەھن ئەف مژدارىيە دەھۆزانا ئەوى دا يا ئاشكرايە دەما دىپتەيت:

(بى قودرەت تو قوومەت مەخلووقى چ كت ؟)

مەمنووعە ل نك عەقل كو پەكت تەئىپرى

ئەى بەسطنى طلسمى مە ب سەد خانە برت

قودرەت ھەپە عارف بىكرت تەقەرىئى ؟ (64)

ئەو مژدارى و ئامازدارىيا دەھۆزانا كلاسسىكا كوردىدا ھەى، وەكى سىپا و رەسەناپەت، خالەكا گرئىداپى ب ھەل و مەرچىن ئەوى سەردەمىشە خۆ بەرچاڧكر، ب گوھرىنا ھەل و مەرچ و ئاسويان، ھۆزانى تەرزەكى دىتر وەرگرت، و ل دويف پىدقيا قوناغا نوى، ھۆزانا كلاسسىك كەفتە بەر پىللىن گوھورىنى و نوپكرنى، ئەو چارچوڧ و ھىيا و زمانى دەھاتە بكارئىنان گوھورىن ب سەردا ھات گوھورىنەك كو دەپرىنى ژ ژىنگەھا ھۆزاشائى نوپكر بەكت، ئەف شەرەنخا ھەردەم ھەى، ل سنورىن وەلاتان دەرباز بۇ مملەتق كورد ژى ل ژىر كارىگەرىيا ئەوان شورەشەن نوپكرنى ئەوین ل تورەپىن جىھائىدا بەر پابووين بىكولكر خۆ بگەھىنئە كاروانى نوپكرنى، ھەر چەندە ئەگەر و بارودوخىن ئەوان دەرباز كرىن نوپكرنامە دەرباز نەكرىبون و گەلەك مژارىن (سىياسى، جڧاكى، ئابى، فەلسەفى،...ھتد) دناڧەرا ھەردوو ژىنگەھاندا دجودابوون، لى ئەفە نەبو ئاستەنگ كو ئەدەبىياتا كوردى ل جھى خۆ راوەستىت و ب پەيدا بوونا بزاڧىن چاۋمەنى و روزنامەگەرىن ھەبوونا دەرفەت و تىكەلەين رەوشەنبرى، پىللىن كارىگەرىن گەھشتەنە تورەپىن كوردى، تورەقانىن كورد نوپكرنا ئەوان كرە كەرەستە بۇ بناغەپى نوپكرنا خۆ، دەڧەرا بەھىدىنان ژى پشكا گوھورىنان بەركەفتىيە، چەند دەستەپىن ھۆزاشائان ھەبووينە بەشدارى ئەفنى شەرەنخى بووينە، (محسن قوچان) دەربارەپى ئەفنى دانوستاندا ھەپى دناڧەرا لاوازبوونا كلاسسىكەت و نوپكرن و پەيدا بوونا روتەكا پاش نوپكرنى دىپتەيت: ((كلاسسىكەت پەيدا بوو، چەندەكا مەزنا بەرھەمى چىكر ھەپا گەھشتىە دانەمەرىن و بىزارىن و رومانسىەت لسەر مللىن وى چىبووى، لى بەرھەمى كلاسسىكى ئى ژھەژى زىندەپى يە، چونكە ڧەرىژا ھىزا ھىزا مروڧى يە و رىشاللىن كلاسسىكىن درومانسىەتق دا ناھىيە راماللىن، ب من، نەو دانوستاندە دەرا كلاسسىك و نوپكرنى دا، چونكى ل دەڧەرا مە ئەف شەرەنخە دساللىن ھەفتىيان دا روى داپە، نەو كلاسسىكىيەت ل نك ھەندەكا ب رەنگەكى يان ئى دى رویدەتەن، لى كلاسسىكىيەت يا دەلف و كر بووى، نەو دانوستاندەن دەرا وى شىوئى ھۆزانى داپە، يا دگوتنى سەرەست و نوپكرنەكا دى يا زىدە گاڧ يا پەيدا بووى و دەمى ئەم دىپتەينى نوپكرنا ساللىن ھەفتىيان)) (65)

پشتى ئەفنى قووناغى و ب تايەتق (پشتى سەرھلانى بزاڧ و ئازادى پتر لىھان و ھۆزانا كوردى بەرەڧ قوناغا نوژەنكرنا نوپكرنى چوو و ھۆزاشائىن ئەفنى بزاڧى دىفا نوپكرنى نوپكرنىدا بگەن، ل دەڧەرا بەھىدىنان گروپى (نوپكرن ھەر و ھەر) دا مەزراند كو ژئەڧان تورەڧان پىنكەھات (محسن قوچان، شكرى شەھباز، فازل عمر، سەلمان كوڧلى، ھىزرفان، عارف ھىتو) (66) پەيدا بوونا ئەفنى گروپى (ھەزىكەرىن خۆ ل دور قاللىن نووئى شەرىن كومكرن و چەپەرەكى ھەڧدژان ژى بۇ خۆ پەيداكر، ئەفنى ژى باشىپن خۆ ھەبوون، چونكى بۇ ئەگەرى پەيدا بوونا دانوستاندەن رەخەپى، مملاللىن ھىزرى بگر و ڧەكىشەكا ئى دووماھى) (67) ھۆزاشائىن ئەفنى گروپى كومەك مەزن ژەرھەم و ھۆزانىن نوپخۆز بەلاڧ كرن و ب ئومىدا دروستكرنا گوھورىنەكى وەكى (قوچانى) دگوت:

(نيازا مە ژ نوپكرن لئاندا مەژن مروفي كورده بەرەف ھزركرن) (68) بەلى ب بوچوونا ھندەك رەخنەگران ئەوان (نەشیا تىگەھەن نوخووزن دناقا بەرھەمەن خۇدا ھەرس (ھەزم) بگەن وىكەنە واقع) (69) ئەفە ژى ژبەر پەيرەوكرنا ئەوان دەستەواژەپەن مژدارين كو دەھوزاين خۇدا بكاردينان (تا وى رادى كو تەفنى سيانتىكى يى شعرين زوربەپى وان ببو تەفنى پېرھەفپەن، خۇاندەفان بى دەھاتە سىدارەدان و ئەو بچو ژى دناف داڧين وى دا بەرزە دېوون) (70) .

ئاشكرايە كو ھەردوو قوناغەن كلاسيك و نوپخووز ل دوو سەردەمەن ژئىك دویر و جودادا پەيدا بوینە ، لى دەھوزاين ھەردوو ئالپاندا مژدارى ھاتىبە بكاردينان كو رەنگە ئەفە ئىك ژ خالین وەكھەفپى بیت دەھردوو قوناغاندا مەرم و شىوازين جياواز ، دئەفنى دەربارەيدا فەكولەر (تەھسین ئىبراھىم) دېئىت: (ئەو نشتى دېئىت (رەمز) كو دشعرا كلاسيك دا ھەى، نشتەكى جودايە ژوى نشتى دېئىت (رەمز) كو دشعرا نوخووزدا ھەى، ھەتا تو د (رەمزین) ئەفرو بگەھى دڧىت ھەر شاعرەك دەفتەركەكا پاشبەند بو شعرين خۇ چى كەت، دا تو د مرادین ئەوان بگەھى، جودا ژ (رەمزین) دوھى كول سەر بناغەن ھندەك زانست و مەسلەن مەنتى دەھاتە ئافاكرن) (71) ب دېتتا ناڧرى جودايەكا مەزن دناڧەرا بكاردينان ھىياين ھوزايندا دناڧەرا ھوزاڧانى كلاسيك و نوپخووزدا ھەبە و ئەو دېنيت كو ھىياين كلاسيك ياسا و بناغەپەن زانستى ھەنە، ھىياين خۇل سەر لوژىكى ئافاكرنە، ئەو ھىيايە وەكى ھىياين نوپخووز ژڧالائەكى نەھاتىبە، كو دەمى بكاردينان پتر بكاردينانەكا كەسوكە و ژىرچ ريساين زانستى شروفەكرن بوو ناھىتەكرن، (تەھسین ئىبراھىم) دېنيت رىك ھەمبەر تىگەھشتنا ھىياين ھوزانا كلاسيك ب ساناھىتر و فەكرى ترە ژ ھوزانا نوپخووز چونكى وەرگر دشت ب خۇاندن و دېچوونا ھندەك زانستان ئەوان كوددین كلاسيك فەكەت و ب تايبەت (تو ب رەوشەنبريا وان شاعران ئاگەھدار بى، كو رەوشەنبريا ئىسلامىە ب گشتى و تەصوف و علمى كەلامى ب تايبەتى. ب ساناھى دى شىئ ئىشارەتەن وان فەكەھى.. نەوھكى شعرا نوخووزن يا كو ھەر شاعرەكى تيدا رەمزین خۇپن تايبەت ھەن، ئەو رەمزین چو بناغەپەن عەقلى و علمى نەھەن) (72) ئانكو ھىياين ھوزاڧانن نوپخووز بكاردينيت، شروفەكرنەكا كەسى و تايبەت دڧوزايت، دېت ھەمان ئەو ھىيا ل دەف نوپخووزەكى دېتر درامانەكا دېتردا ب ئەويشە ياگرىداى بیت، ژبەرکو مەرەما بكاردينان ئەوى ھزرا ھوزاڧانى بچۇپە نە كو پەيرەوكرنا بنەمايەكى زانستىبە ژبەر ھندى ژى (دوسكى) دېئىت: (توو نەچارى پسارار ھەر شاعرەكى بگەھى مەخسەدا تە ب فلان رمزى چىبە؟ ئەگەر نەتو د مەخسەدا وى ناگەھى) (73) دناڧەرا دوو سەربورن ژ ئىك فەقەتاي ژدەم و سالان فە دى گەلەك بېروبوچوون و جوداھى ھىنە دېت دگەل لىگەريان ل خالین ھەڧگر و وەكھەف كو دى بنە ئارمانجا فەكولانا مە ژبوو بابەتى .

2-2 مەى دەھوزانا جىزىپىدا

ئارمانجا رىڧىنگى رىكى گەھشتنا خۇشتىپىن راستەقىنە يە ، ئەف ئارمانجە چ برىكا (جەمال- جوانى) يان (جەلال- تەكوزى) بیت، گرنكترن ئازوقى ئەفنى رىكى و ئالافى گەھشتنى جاما مەيا راستىبە، باشتىن رەوشت د لادانا پەردەن روناھى و جوانىبا خۇشتىپىدا مەستىبە، لەورا رىڧىنگى رىكى داكو بگەھىتە ئەفنى قوناغنى يا ل سەر پىندىفە ژ دەستى پىرى موغان مەپن فەخۇت ئەوا كو ئامازەپە بۇ فىانا خۇداى، ئەو فىانا راستى و مرادا ئەوى دئەفنى رىدا، جىزىرى نونەپن ھەرە بەرچاڧە دئەفنى بابەتيدا، د دیوانا ئەويدا مەى و مەستى جھەكى مەزن فەدگرن، مەلا ب شارازاپى بەھسنى پالەرىن رىكى و جورىن رىڧىنگا و ئاستى ئەوان دكەت دكاروانى مەنوشى و دېتتا فىانا مەزندا، ئەو د بەرچاڧكرنا نونەپن ھوزايندا خۇ د پىنگەھن بىند دىنيت، سەركىشىا جام دەست و

سەرمەستا دکەت، چیرۆکا جزیری ژ هەبوونی و ئیکەم ئافرانندی دەسپێدکەت کو خوداین مەزن مننەت ل سەر کرپیه و هەر ژ دەسپێکی ب عشقی و مەیا خۆ ئەو خەلاتکریه:

ئەوێل کو یاری دامە بەک زەررە بەک عینایەت

قسمەت مە خەمەر و جامە د دەفتەرا هیدایەت⁽⁷⁴⁾

جزیری قیایە بێژیت دەمی کو خودی حەسکری کو ئەم بەتینە هەبوونی و ئەم ژ هەژنی چاقدانا خۆ کین ئەو ب خۆ د راستیا خۆ دا خەلاتەکە، ئەو خەلاتە ل دەف ئەوی هینشتا ب بەتەر ژ بەرکو بەهرا ئەوی د دەفتەرا هیدایەتیدا خەمەر و مەیا هەتا هەتاییه. ب راما ئەکا دی ئانکو دەما یەزدانی مەزن د جیپانا گیانیا بلند دا ئەم ئافراندى، ئەوی ب زانینا خۆ یا هەر هەبی و ب حەزکنا خۆ هوسا قیا ئەم ب جاما قیانا ئەوی سەرخۆش بێن (هینشتا ژ دەسپێکی وی ئەف چەندە ل سەر مە شیسیبوو)⁽⁷⁵⁾ ئەف دانا پر بەا و پیروز و هەرەهی یا مەحبوبی دایە جزیری بەری هەبوونی دانەکا ب گومان و یا پری راز و نەینین کۆیرە، هندی کیراتیا ئەوی عشقی یا جزیری کرپیه بنەکوکا هەبوونی و کەفالهکی پری زانین و فەلسەفە ژئ کیشای ئەو شیاپە نەینیا قی جاما زەلال و ب بێن د بازەنی سەرمەستاندا دیاریکەت دەما د بێژیت:

سەرپا د جاما بادەین   یار هاتە نیفا حەلقەین
مەدهووش و مەستی وئ مەین   شوشا گولاف ئاشوف تەدا⁽⁷⁶⁾

خۆشتیبی راستەقیە بو ئەوی نەپەنیا دەشقا ئەویدا هاتە ناف جوشا دەنگی زکر و پەرستنا سوفیان یا کو د بێژنی (بازنەیا زکری) ئەو کەسین ژ فی مەین دین هوش و سەرخۆش بوون، ژ تەجەللایا مەحبوبی ئەو د سەرخۆدا چوون و ژ هینزا مەستی و ان شوشەیا گولافی تیکەلی مەین کر، ب دینتا جزیری هەبوون خالەکە نەینیا ئەوی عشقە، عاشق ب رەنگەکی وەک بازەنی زکری، زکری عشقی دکن کو ئەفی عشقی چ سەروین و خالا دوماهی نینە و یا بەردەوامە، ئەف مەیه چاوا دەیت و ب چ رەنگ د کەفیتە د بازەنی زکری مەینووشاندا و چ کارەکی دین عاشقا دکەت د کاری نوشینیدا نیشانی ب فی ئاوانی بەحسدکەت.

رەمزا د جاما شەرپەتی   خەف تێتە نیفا سوخەتی
هەرچی کو فنجانی دەتی   وی جان بنەرر و صدقەدا⁽⁷⁷⁾

ئەف نیشانا د ئەفی جامیدا ب چافان ناھینە دین دیت هەستەکی دلپەن دەیت و د کەفیتە دنافا ئەوی بازەنیا زکریدا هەر خودان زکرەکی ئەف فنجانا پر روناھی ب گەھیتی ئەو ژ قوربانیدان و خۆنەزرکرتی دوو دل ناییت، بەلکو بەروفاژی پیروزترین تشتی کو هەمی رەوانا ئەوی یە دشتی ب کەتە خیر و نەزر، دەمی کو خودی ئەو خەلات دایە بەندەنی خۆ ، وی دەمی بەندەنی خودان زکر مننەتبارە خۆ قوربانی ئەفی دانا یەزدانی بکەت داکو دەشقا ئەویدا ب گەھیتە نەمانی، جزیری دیاردکەت کو ئەو ژ ئەوان ئەفیندارا بوویە ئەوین کو خوداین ئەوی کەرەم دگەل کری ومەیا عشقی داین:

ساقی کو دا من ئەو سولاف   فەیظا مەیا گولکۆون و صاف

زائەل کەرن شووبە و خەلاف ەلمەک ژ بەژنی روقەدە (78)

زیدەبارە ی فەخارنا ژ دەستی یاری (مەلای) سالوخت و سروشت و کاریگەر یا ئەفنی مەیا رەنگین و سەنگین و زەلال بەرچافکرێه و ل دەمی رشتنیدا ئەو چ گومان و نەریکیا دەف مە ی فەخوری ناھیلیت، بەلکو بەروفاژی نوشینا ئەوی زانستەکی دەفنی ب گشتی ئەف عشقە ژ دەف خۆدییە چ گومان تیدا نینە دئی یا زەلال بیت، ئەگەر گومانەک بەری هینگی هەبیت ب ئەفنی مە ی ناھیلیت و دئی هیتە گۆھارتن بۆ زانست و باوەرێ وەکی جزیری دوپات دکەت و دبێژیت: مە عشوقی (زانستەک دەربارە ی ئیکانەتیا زاتی خۆ یی (حق) دا من) (79) ئەف چەندە ژ ی راستیە کو ئەف مە یا زانستی دەت نە ئەو رەنگی مە یا ئەردییە ، چونکی مە یا سو فی (سەری گران ناکەت و چ پەردا نا دانیتە لەر دل و مێشکی تا راددە یی یی ئاگەھیی، بەلکو بەروفاژی هەستا هشیاردکەت و گیانی د فەژینیت و پێشیا مرو فی فەدکەت و دیتنا مرو فی بەرفەرەتر لیدکەت) (80) جزیری فیاہە ب ئەفنی مە یی راز و نیازین خۆ و چەندین باہەتین دیتەر بەرچەستەبکەت ب فیاہەکا خۆدایی دکەرەستەبەکی دنیایدا .

2-2-1 تەکوژی و جوانی (جەلال و جەمال) وەک پیدفیا ریشینگی ریکی

ریشینگی ریکی دکەشتا خۆ یا بەرەف خۆداییشە دکەفیتە بەرامبەر دوو ریکان کو جوانی و تەکوژیە دفتیت ئیک ژ ئەوان ریکانرا کاروانی خۆ بەردەوام بکەت، جزیری دیاردکەت ئەو ئالافی هەردوو تیدا وەکەف و پیدفی جاما مە ی و مەستینیە .

رەنگ رەنگ ئەھلی مەقاماتی طەریق چوونە سەیر

ھن جەلال و ھن جەمال و سەرمەیان ئەف بادەبوو (81)

ئەو ریشینگی دلەری دکراسین جوانی دا دینن ، بکرین عشقا سەرمەدی و بازرگانین سەرکەفتی نە ، بەلنی ئەوین دریکا تەکوژی دا و ب رەنگی مەزنی و ترسی دکەھنە دیوانا دلەری ئەون یین دنالین و ئازار و حەسرەتین خۆدا دەمینە ئاسی ، یا فەرە ریشینگ ژ ئاستەنگین ریکی یی هشیاریت وەکی جزیری دبێژیت:

(دا بناسی خەطەرین ری تو غافل ژئ)

دجەلە یە لی دەورن بپری پیل و بەر و مەرخ) (82)

2-2-2 مەیکیز (ساق)

ژ ناخی ئەوی دیارە بۆ ئەوی کەسی دەھیتە گووتن ئەوی ب کاری گیرانا مە یی رادبیت، د زمانی عەرەبیدا و دەوزانا کلاسیک یا کوردیدا دبێژنی (ساقی) د دەوزانا جزیریدا مەیکیزی کومەکا نانا هەنە کو لدویف ریرەوی مالکی و پێشیاتیا دەم و بارودوخی دەپرینی بکارئینایە وەکی (پیری موغان، پیری تەریقەتی، شاهد موغەچە، پیری خەراباتی، ساقی... ھتد) ساقی گەلەک جارن د دەوزانا جزیریدا خوششینی راستییە (مەحبوو یی حەقیقی) چیکەری مرو ف و مە ی و مەستینیە ، بکەری مە ی داریزە بو ئەوان عاشقین جاف ل ری و دەست ل سەر دل و تینھینن فرەک ژ جامەیا ئەوی مە یا ئەزەلی.

قەدەحەک تازە ژ عشقی د ئەزەل دا مە حەکی

ژی دنووشین هەمی و هەمی هی ب خوە جاما مە لەبالەب (83)

هەندەک جاران ئەف مەحبووبین راستی د وینەین دلەبرەکا مەجازیدا دەردکەفیت کو د عشقا سوڤیدا ڤیانا مەجازی خۆدیکەکه بو ڤاژیکرنا ڤیانا راستی د ڤی دەربارەیدا جزیری دینیزیت:

ئەو نازکا دلەبر گولنی جامەک ژ کەوسەر دا (مەلنی)

مەستم ژەر قال و بەلنی حەتتا ب روژا مەحشەری (84)

2-2-3 مەیکیر ب رانا پیری تەریقەتی یان موغان

مەبەست ژ پیری تەریقەتی یان پیری موغان ئەو مەزن و رینیشاندەری مروڤیە د ڤیانا راستی دا، مورید ب ریکا ئەوان مەمی یا هەتا هەتایی قەدخۆن، ئەو قەخارن ل دەف مریدی یا پیروزە و هەر بیالەک ب سەد بیالەیانە ژەرکو مەیکیر پیری موغانە جزیری ژ ئەڤی مەمی پیروز تیر ناییت هەر دڤیت گەلەکی ژنی قەخۆت:

پیری موغان ژ شیشەین دامە سەڤینەکی مەین

شوکر خۆدنی کو قولزومەک من ژ خۆهرا قەبالەکر (85)

ژەرکو مەمی راستیە و ریکا دیتنا روناھیا حەقە جزیری د بینیت بیالە و جامەک تیرا ئەڤی هەمی خوشی ناکەت لەوا مننەتباری خۆدنی یە کو گەلەک ژ ئەڤی مەمی بو خۆ راکریە .

2-2-4 مەستی

ب ریکا ئەڤی مەمی سەرمەدی خوشتڤی راستەڤینە د وینەینی جوانییدا تەجەللینی ل سەر عاشتین خۆ دکەت، و پەردەینی دناڤەرا خۆ و ئەوان لاددەت عاشتی مەست دچیتە ریزا ئەوی مروڤی گەلەک قەخاری و کەڤتیه دبارودوخی مەستی و سەرخوشی دا هەتا وی راددەنی ئاگەھ ژ خۆ نامینیت.

ئەطواری عشق و مەستی ئەسراری بوت پەستی

تەقریری سەد رپوایەت ناکەت ل بو کیفایەت (86)

جزیری دناڤ ئەڤی مەستی و بێ هشیاریا ریشنگیدا نەڤەنی و نینین مەزن دینیت ، بو چەند قەگێرانان ژنی ب دوماھی ناھین، ئەنجام و گرنگی و پینکولین عاشقان و مننەتباریا ئەوان ژمەعشوق مەزن ژ بو هندی یە کو ماندیووین ژ هەژی مەمی بگەھنە دوماھیک مەرەم و ڤیستگەھا ئەوان پنی مراد ، کو هەر مانا هەتا هەتاییە .

نی بری عەینی بەڤاڤی بادەنوشی عشقی بوو

ئى بووئى مەحوئى فەناین عاشقى بى چاره بوو (87)

دەئەفئى رىكى دا چاره شىسى رىشىنگى ل دويف ناخ پەروەردەكرن و بەرگە گرتنا دالەهين رىكى به، رىشىنگ دقئت دل و هەستەوهرين خو ژ هەژى شەهكاسەيا عشقى بىنيت وەكى مەلانى جزيرى خود ئەوى پلەين دا دىنيت وەختى دىنيت: (شەهكاسەيا فەرفوورە دل) ئەو كەسى بادەيا زەلال يا مەين ب راست و باوهرى فەخاريت، ئەو بادەنوشى عشقا خودى يا راستيه، دى گەهيتە پلەيا هەرمانى پشتى ژ نەمانى دەر باز دىت لى ئەوى نەشپاى خوشتى د وينەين تەجەللى دا بىنيت د ئەفئى رىكى دا ماندى و بى زەفەر ماى، دى مینيت (مەحوئى فەناین) و نەشپت خو ب گەهيتە پلەيا هەرمانى، بى ماى دنەمانى دا دى تامكەتە نەمانەك ب ناخ و نالین ژىكەبووئى و كەسى دەر باز بووى دى گەهيتە هەرمانەك دئىگگرتن و گەهشتنى دا .

جزيرى پىنگاڤ پىنگاڤ مە بەرەف گرنكى و سەرئەنجامين فەخارنا مەين فە دەت، كو زىدەبارى باقزكەرا ژەنگا دلى به و دقئت ل دەسپىكى رىشىنگ دلنى خو پىن بشوت داكو ئەو بەرى خودانى خو ب دەتە راستەرىكى و پلەيه ويلايەتى كو ئەف پلەيا ژ دانا يەزدانى به ژ دەستى مەيگىرى دەيت، رىكىن زانست و زانينى ل هەمبەر مەينوشى فە دكەت و خودى كەرەما نزيكيا خو ب رستنى وى دكەت.

عارف حەتا نە نوشى ژ دەستى مەيفروشى

غائب نەبوو ژ هوشى پەيدانەكر ولايت (88)

مەرجه خودى ناس ژ دەستى مەيگىرى مەيا عشقى نوشكەت، چونكى هەتا ئەو نە فەخوت بىن هوش نايبت ئانكو توشى نەمانى نايبت، دقئت(غائب بىت ژ هوشى) ب ئەفئى رەنگى دى گەهيتە پلەيا نەمانى، نەمان ژى ئەو كو بەندە ژ هەمى سيفەتەين ئەوى ب هيتە فالاکرن و ب سيفەتەين خوداى بېتتە خەملاندن (فەنا بوون د قىانا وى دا مەعنا وى ئەو سالوختەين ئەفئىندارى ب بىن خوشتى بىنە گوهارتن) (89) پشتى ئەفئى چەندى خوشتى ب پلەيا ويلايەتى خەلات دكەت كو نزيكترين پلەيا بەندەى ب خودانى وىفە، نزيكى و گەهشتنا عاشقى به ب مەعشوقى.

2-3 مەى د هۆزانا هزر قانى دا:

دەوزانیت هزر قانى دا ديار دىت كو دقئت حەز و هەست و ئارىيان نەهينە زيندانكرن چونكى ئەو سروسشتەكن خوداى دگەل مروفى داينە و دەمى ئەو بىن ترس و گرىكىن شەرم و سانسورا جفاكى دا هاتتە ئازادكرن ئەوى دەمى هۆزاشان تاكەكە ژ خەلكىن ئاساىي جودايە و ئافرېنەرە، مەى د هۆزانا فى قوناغى دا ئىك ژ ئالاف و كەرەستەين پىرى ب كارئىنانە نوپخازان هوگرەكا باش دگەل مەين هەيه ئەو د مەستيا پەيفىن خودا جىيانا ناخى خو بىن فەشارتى ددانە سەر كاغەزى و مەين د بىن كلىلا فەكرنا گرىكىن گرتين ژ هەر ئەگەرەكى هەى كو دەشيارىن دا ناھينە فەكرن، رەفینەكا دەمكى به ژ پىخەمەت شىسینەكا ئەدەبى و دوور بوون ژ خەمىن ژىوارى ب گشتى مەى ل دەف وان حەزەكە كار بىن دەھتەكرن ئەو د كوژين ئازادىن و رەوشەنبىرى و پىشپەكا تورەقانى يا سەردەم د بىن. هزر قانى ب رەنگەكى بەرفرە پەيفىن (مەى، مەستى، سەرخوشى، بەنگى بوون، پىك، مەيگىر...هتد) بكارئىنانە و ئافاھىي هۆزانا خو بىن ئافاكرىه .

1-3-2 رهفین بهرهف مهستیوونی :

د کهفالهکی دوالیزمیدا ژیان وهکی زنجیره بهکا دوو رهنگی ژ خوشی و نهخوشیان ژ کهنی و گریان کره رسته بهک دهی و ئەفرو یا دهیت پێشه ههلواسینه، بیکونه هیا چیروکی زارۆکیی و کهه ژانین خهونین کهنجینی وهکی توفه کی ل زهفیه کا بی بهرههه دایه خهون و هیثی لی شین نه بوون، ژ ئەگه ری نهخوشین ملله تی ئەو بهرهف مهستیوونی فه دچوو و هان بو رهفینی دبر ب پیکنی مهی خو ژ بیرفه دبر و ب خه مین خو دکره کهنی دهی گوت:

هه کول کونجین خه راباتی

من هان بو سه ر مهستیوونی دبر

هه کول روژین هات و با تی

هه وار بو سه ره سهستیوونی دبر

دبو مه گیومهر د

پیکنی من سوو دبوو وه ک خوینی

بخۆ د کهنیم و گونه هزی تیدا نه بوو⁽⁹⁰⁾

هۆزاشانی هینایین (کونجی خه راباتی، مهستی، پیک) د هۆزانا خو دا ب کارئینایه ب رهنگه کی جودا ژ کارئینانه کا سوفیگه ری ب مه بهست و تیکه هین خو فه، تیکه هین سوفیگه ری د خه مه تا هۆزانا خو یا نوخاز و دینشیا تیا نافه روکا سه رده می خو ب کارئینایه له ورا ب (کونجی خه راباتی) ئەو مه یخانه یا سوفیگه رانه یا کو ریشگی ریکی مه یا عه شقا راستی ب دهستی ریه ری خو (مورشدی کامل) کو پیری خه راباتی یه فه دخۆت، د زمانی عه ره بی دا خه رابا ت ب راما نا جھی کافل و خه رابوو ی دهیت (د ئەده بیانا عرفانی دا ، وهکی زارافی سوفیانه ئانکو خه رابو نا سالوخین مرو فایه تی و بیچبو نا هه بو نا جه سه ته بی)⁹¹ ئەفه پشی ژ جما پیری خه راباتی مه ست دین ل گوشا خه راباتی زکری مه ستی دکه ن، لی هۆزاشانی هینای (کونجی خه راباتی) بو خه رابوو و کافل بو نا ده قه رین وه لاتی ب کارئینایه کو هیا به کی سوفیگه ری یه لی بو راما نا وئ یا فه رهنگی کو ویرانو نا گوند و جھین کورد ستانی ب کارئینایه و ژ ئەگه ری ئەفان خه ما ئەو به رهف مهستیوونه کا راستی فه بریه گه له ک ده مان ره فینا مه زن و تاکه چاره یا خو ژ بیرفه بری ل ده ف هۆزاشانا ن سه رخۆشی بو یه و ب کارئینا نا پیکنی مه ی ژی ئاماژه یه بو رهنگه رنا هه رتشی ب خوینی. مرن و ره ف بو ژیا نا پری ده رده سه ری کوردان بو یه پاشنا ف، ئەفه ده رده کی گرا نه و نا هیته په ژان دن :

ئەز ل ما هییا خو ه سو ارکم

ل فی چه رخی بشا فتی ناف پیکا مه ی

ته فا خه مین مرن و ره فی، ئەز نکارم ژ به ریکم⁽⁹²⁾

بکارئینا نا (پیکا مه ی) بو کور تکرنا خو فه دزین و ژیریرنا وان هه می داله هیانه بین د فی چه رخی دا ها تینه بشا فتن (د پیکنی دا) کو مرو فان نا قه تا به رگه گرتنا

وان نینه، هه رتشتین د چا فی ئەفی ره فی دا بی ره شه وه کی د بژیت :

لسەر يېئەلسكىن چادىرئ / مشك سى رىزى بەندكان د كۆزن ئو هورەبا د نوئين ئن سترانئ د كچكەكا رويس و سەرخۆشە دوو چافئن رەش / دوشافئن رەش / پرچەكا رەش / هرچەكا رەش / ئەفە فەرمانا دەفەرئ ... ئەفە رومانا قەدەرئ⁽⁹³⁾

(كچكەكا رويس و سەرخۆش) ئاماژەبەكا ئەدەبى يە بۇ برس و شەپرزەبوونا خەلكى ل دېمەنن رەفا رەش و دالەهئن مللەتى كو مينا رومانەكا دريژن و مەرەم نە ژ بوو بابەتى (مەستىي) يە.

2-3-2 مەى و ھەز:

د ھۆزانا (سەرخۆشكرنا پەشان) دا، ھۆزاشانى كۆمەكا ھزر و خۆزى و ويئەيئن ئارايانا ھەستىن خۆ كرىنە پەيف و سەرخۆشكرىنە داكو ھەزىن تەپەسەرىن بووینە ويئە كەفالى راستىي ژ پەشان دروست بكتە، پەيفىن شەيدا كو د قيانا ئەويدا بووینە مەستى .

من دقئت پەشان ژ روندكىن تەرا سەرخۆشەش بكم

ب پرسكىن سەرى ئەزمانى خۆ ، سورافئ ژ لىقئن تە ب رەم

دا د چىايئن پىرىن تەدا نەم باھوزەكا بەفرا ژ كىن و پەشچانبا رستى

ل سەر پەرىن رومانا سوزىن ئن سوزا ، چرىسەتا چەرخى وەكەفيا مارەكرئ

ل دادگەھا مزگەفتا جزبا پەتى دەفئ ل پەشا مەيخۆر بەستى

((ساقى تو ژ بو خۆدئ كەرەمكە))

دەفئ من و روندكەكا كرپستالى ب گەھىنە ئىك

پارچە مەزىكەك ((موزاراتى)) ل يارىكەھەك بەرشەلونى

بو من و ئن كچكا شوشەيئ بكم ديارى⁽⁹⁴⁾

ھۆزاشانى نوپخواز پارانبا جارن دىرا ھۆزانىن كلاسىكان تىبەلكىشى ھۆزانىن خۆ دكەن و د خزمەتا مەرەما خۆ دا ب كاردئىن و ئەف چەندە راستىا داخباربا ئەوان دياردكەت ب ئەدەبىياتا كلاسىكيا مەزن كو بوپە بناغەپەك بۇ زەنگىنكرنا پاشخانەبا نوپخانان و ژ ئالبەكى دىتردا زىندىكرن و ئاشناكرنا كەلتورىئ كلاسىكە، بەلى ب رەنگەكى د خزمەتا بىر و باوهرىن خۆ يىن ئايدولولۇبا نوپخازىدا بكاردئىن زىدەبارى پەيفىن (سەرخۆشەش و مەيخۆر) دەپرىنا ھەستىن خۆ يىن دەروونى دا پەيف دانايىنە بەرامبەرى خۆ د كرابارا سەرخۆشى و مەيخۆرىن دا، فئى چەندى دىرا ھۆزانا (خانى) تىبەلكىش كرىپە، مەبەستا ھۆزانا خانى

ساقى تو ژ بو خۆدئ كەرەمكە

ئىك جورە ئى مەيئ ژ جامئ جەمكە⁽⁹⁵⁾

ھۆزانا خانى د ئاراستەبەكا سوفىگەرىا خۆرستى را دبورىت ، د خزمەتا دوزى دا ب داوى دەھىت كو مەيگىر ئەوہ ئن مەيا عەشتى بەلافدكەت بۇ عاشقان، ھۆزاشانى بتنى دىرا ئىكى تىبەلكىشى كەفالى پەيفىن خۆ يىن رومانسى و سەرخۆشەش كرىپە ، ئىبايە ساقى د دوو تىگەھىن جودا دا و د ھۆزانەكى دا

بەرەف بکەت، ساقیەک دەستت ئیانا بانى بلند مەیا نەبەرەست بەلادکەت، ساقین دیتەر کارى ینکە کرنا پەیقین کەقالە کى خەیا مەست دکەت، ئەوکە قالی
هزر قانی د خزمەتا هوزانا خو دا بکار ئینای ئەقەزى وینە کرنا ئەوی خوزى و ئاشویا رومانسیە یا کو ب پەمانا بەرچا فکری، ساقی کریه هیشیا خو گەهشتنەکا
رومانسی لەر موزیکەکا جیانی ل جەمەکی دلفە کەر کو تیدا خوزین ئاریای و هەزین گەرم ب ینک و مەى ریکا وی یا گەهشتن ئەدکەن دەما دیتەت:

ئەى شەفا خەونا من دادایە سەر مەمکن تە

د شوشەکا گولانی دا تە مەرگن من پوان دکر

لین مانشیتى روزنامى

((مەى نەنوشى شیخى سەنعانى غەلەت))⁽⁹⁶⁾

ئەف دیرا هوزانا جزیری دەر بارەى دیقچوونا روناھیا خۆداین مەزە دوینەین کچا ئەرمەن دا، کو شیخى سەنعانى ل دویت وی روناھیا جەمالا خۆداین
چوو کو د ئەفی کچى دا دیار بو، جزیری پشستەفانیا شیخى سەنعانى کریه کو چوون و مەینوشیا وی یا خەلەت نەبوو هوزاشانی ئەف سەرھاتیە (بو شەرعیەتدان)
و رەوا کرنا هەز و کریارین خۆ ئینایە ل دەمى گونجای دا دانایە هەر چەندە ئەف کەقالە ژ بەر خو گوتن و هەز و خوزین هوزاشانی نە دپەقانددا دارشتین و
ریکەکە بو تەنا کرن و ئارام کرنا ئاریانین وی و یارا وی یا پوسیدە .

دئ وەرە دناف دلن من دا ، مەستی گەردوونەک پچووکە

ل پشست دیوارین ئارامبوونی دەستین دلوقانیا من

پرتین کینى لسەر راتین تە دکرن بابەت

رەندە بیژم من ئارھانا تە ئارامکر

ب هەلبەستەک کەفتى بەرژانین سەرواين⁽⁹⁷⁾

گەلەک دەمان ئەخارنا مەى مەیحۆرى بەرەف هەزین دیتەر ئە دەت و وی پتر د ئاریانا وی دا بن چارە دکەت، ئارەزوویا وی یا ژ هوش دەرکەتی
سەرکیشیا وی دکەت و هەزا کریارا سیکسى بو درست دکەت،

ل شەفە مەستین کونج و مەیحانان

بەینە دژوارین سوسکە بووژنان

لەر گولوپین کر

و بو یاخین قورمز

ئەوین ب دژواری کامى درەقین

مینا پەلیتکین بەفرال بەربای

تا ئاگرەک دی بەردیپتە من

نەین پیروژین

نەین بختۆری

هێشتا خۆمێ یا پێشتر مایی گەرم⁽⁹⁸⁾

هۆزاشان د هزر و ئاشوپ و گوتنان دەریاسی کریارا ئارامکرنا هەزین خۆ بوویە، پستی کەفتیە د مەستی دا د کونجین مەبخیانی بەرەف سوسنن تەرم فە چوو، ئەمە و مەبخیانە ئەگەرن بول دویف هاتنا کریارەکا دیتەر کو هەزا سکسی یە، خانمەک بویە مەتایەک لێر دەستین هەزا ئەوی هەرچەندە خۆلیا هەزین بوری هێشتا سار نە ببوو ژنەکی د هەزین خۆ یین ئاریای دا ئەو پێچا و ئەو هزرەحەز لێ کرە راستی.

ئەنجام

1- مە ی دئە دەبیانا کوردیدا ب گشتی د هۆزانی دا ب تاییەتی خۆدان هەبوونەکا بەرفەرەهە و هۆزاشانین کورد وەک کەرەسەتە یەکی گونجایی بکارئینایە بۆ دەرینا هەستی خۆ .

2- مە ی وەکی پەنجەرەکی بوویە ژ بۆ هۆزاشانین کلاسیک بۆ دیتنا روناھی و جوانیا خۆدی و تامکرنا گەهشتنا خۆشتی راستەقیە ب ریکا برینا قوناغین سوفیکەرین، مە ی ژ بۆ ئەوان خۆدیکا و ئێنەکرنا باردوخ و هەستی ئەوان یین گیانی بوویە.

3- د هۆزانا نوێخازدا مە ی تیکەلی خەم و ئازارو حەز و قیاین تاک و جفاکی هۆزاشانی بوویە کەرەستە یین رزگارکرنا هۆزاشانی نوێخازە ژ نەخۆشیین ژ یانی و زیندانا کەتواری لەوران دەرانی دەماندا مە ی و بێ هوشی پەناگەهێ ئەوان یین ئارامە.

4- جزیری د روهنکرنا دەریین و بکارئینانا مە ی دا شیاپە مەزنی و سەرکیشیا خۆ دویات بکەت مە ی ددیوانا ئەویدا ژ ناخ، هەبون، گەردون و هەر هەیهکی پیکدەهیت و هەر تشتی ب مە ی ئافدەت و دکەتە توفی هەبوونەکا ب قیانی هەرمایی .

5- مە ی دەهۆزانا هزرانی دا لینگەریانە ل هەزین مروغان ئەو هەزین دسروشتی مروقیدا هەین ژ ئەگەرئ سانسورا هاتینە تەپەسەرکرن، دەهەمی خەمین هەزکرنی و قیاین و ئازارین تاک و مللەتیدا هەوارا ئەوی یا خۆ ژیرفەکرنی بوویە .

بهراویز:

1. انا ماری شجمل، الابعاد الصوفية في الاسلام وتاريخ التصوف، ترجمة: محمد اسماعيل السيد و رضا حامد قطب، منشورات الجمل، كولونیا (المانيا)- بغداد، ۲۰۰۶، ص ۷
2. مراد وهبة، المعجم الفلسفي، المصريح العامة للكتابة، القاهرة، ۲۰۱۶، ص ۲۲۰.
3. حسن محمود، عبداللطيف الشافعي، فصول في التصوف، الطبعة الاولى، دار البصائر، القاهرة، ۲۰۰۸، ص ۵۰.
4. حسن غباش، التصوف في معراج السالكين الى الله، الطبعة الاولى، دار الفارابي - بيروت - لبنان، تشرين الاول ۲۰۱۶ - ص ۴۶.
5. مارتن لانك، ما الصوفية، ترجمة: فاروق الحميد، الطبعة الاولى، دار الفرق، سورية - دمشق، ۲۰۱۴، ص ۵۷.
6. ابراهيم احمد شواني. شعري ثابني و سوفيگهري له شيعره كورديه كاني مهويدا، چاپي يه كه م، چاپخانه ي وه زاره تي پهروه رده، ههولير، ۲۰۰۱، ب ۲۶.
7. ابي نصر السراج الطوسي. اللمع في التصوف، قراة و تحقيق، احمد عبدالرحيم السليح، توفيق علي وهبة، الطبعة الاولى، مكتبة الثقافة الدينية، القاهرة ۲۰۰۹، ص ۱۱.
8. القرآن الكريم، سورة الانعام، الاية (۱۶۲).
9. ابي النصر السراج الطوسي، اللمع في التصوف، ص ۱۳.
10. سهيل عروسي، التصوف بيت الفقة و الايدلوجيا، منشورات الهيئة العامة السورية للكتاب، وزارة الثقافة - دمشق، ۲۰۱۵ م، ص ۲۲.
11. هه مان ژيدير، هه مان لاپهر.
12. ابراهيم احمد شوان، شعري ثابني و سوفيگهري له شيعره كورديه كاني مهويدا، ب ۴۶.
13. حه بيدر له شكهري، له شهريعه ته وه بو حه قيقه ت، سه ره لانداني سوفيگهري له پانتاني كورديدا، چاپي يه كه م، چاپخانه ي موكراني، ۲۰۱۳، ب ۲۵.
14. عومهر شيخ نوره ديني موفتي، حه قيقه تي ته سه ووف، چاپي يه كه م سالي ۲۰۱۲، ب ۲۲.
15. ابي نصر الطوسي، اللمع في التصوف، ص ۵۵.
16. هه مان ژيدير، هه مان لاپهر.
17. ابو العلاء عقيقي، التصوف الثورة الروحية في الاسلام، مؤسسة الهنداوي للنشر، المملكة المتحدة، ۲۰۲۰، ص 36.
18. ياسين حسين الويسي، ابن خلدون و نظرته في التصوف، طبعة الاولى، دار النينوي، دمشق - سوريا، ۲۰۰۹، ص ۴۸.
19. ابو العلاء عقيقي، التصوف الثورة الروحية في الاسلام، مؤسسة الهنداوي للنشر، المملكة المتحدة، ۲۰۲۰، ص ۱۰.
20. هه مان ژيدير، هه مان لاپهر.
21. ابراهيم يسوين، نشأة التصوف الاسلامي، دار المعاريف، بمصر القاهرة، 1969، ص 21
22. القرآن الكريم، سورة الرحمن، اية ۲۶.
23. شيخ ته مين عه لانه دين نه قشبه ندي، ته صوف چي يه؟، چاپي سنيهم، چاپخانه ي چوارچرا، ۲۰۱۵، ب ۷۸.
24. القرآن الكريم، سورة (شورى) الاية (۱۱).
25. فهريده دين عه تاري نه يشابووري، ژيان و ويستگه ي باه زيدي به ستامي، وه رگيران عه بدولرحان ييلاف به رزنجي، چاپي يه كه م، چاپخانه ي فيرپون، ههولير، ۲۰۱۹، ب ۴۲۰.
26. حوزبي سكاتولوين، التجليات الروحية في الاسلام نصوص صوفية عبر التاريخ، الترجمة: احمد حسن نور، مكتبة الاسرة، ۲۰۱۳، ص ۱۴۱.
27. رينولند. آلن. نيكولسون، في التصوف الاسلامي وتاريخه، ترجمة ابو العلاء عقيقي، طبعة الاولى، منشورات الجمل، بيروت - لبنان، 2015، ص ۷.
28. هه مان ژيدير، هه مان لاپهر.
29. د. ياسين حسين الويسي، ابن خلدون و نظرته في التصوف دراسة تحليلية. مقارنة، دار النينوي للدراسات والنشر والتوزيع، 2009، ص ۵.

30. هەمان ژێدەر، بپ 51.
31. ئەختیار ئەحمەد ئەحمەد، بێکەهێت تەصوفی د دیوانا شیخ ئەحمەدی جزیری، چاپا ئیکئی، چاپخانا هاوار- دەوک، ۲۰۱۷، بپ ۲۷.
32. جوزیبی سکا توین-احمد حسن انور، التجلیات الروحیة فی الاسلام نصوص صوفیة عبر التاريخ، تصدیر د. احمد الطیب، الهیئة المصریة العامة للکتب، ۲۰۱۲، ص ۱۸۶.
33. ابو العلاء عفیفی، التصوف الثورة الروحیة فی الاسلام، ص ۴۶.
34. قورثانا بیروز سوره (طه) ئایه تا 41.
35. رینولند آلن نیکولسون، فی التصوف الاسلامی و تاریخیه، ص ۹۲.
36. هەمان ژێدەر، ص ۹۵.
37. یاسین حسین الویسی، ابن خلدون و نظرتە فی التصوف، ص ۷۶.
38. همزة حادة، الرمز بین الرؤیة الصوفیة و الابداع الفنی، کلیة الالهیات، جامعة 19 ایلول ازمیر- ترکیا، ص 286.
39. مهسعود خالد گولی، فهههنگا کلاسیکی کورد، چاپا دووی، وهشائین ئیکهتیا شیبسه رین کورد، دهوک، بپ 107.
40. Samiha nesraoui، الرمز الصوفی، دراسة تأویلیه، نادي الادب جامعة بسكرة، الجزائر، ص 15.
41. تحسین ابراهیم دوسکی، په یاما عشقی، چاپا ئیکئی، دهوک، 2020، بپ 107.
42. هەمان ژێدەر وهه مان لاپەر.
43. خیرة ولهة، النزعة الصوفیة فی الشعر الجزائري المعاصر دوسن زیان نموذجا، اطروحة ماجستیر کلیة الادب جامعة بوضیاف، الجزائر، ص 46.
44. تحسین ابراهیم دوسکی، په یاما عشقی، چاپا ئیکئی، دهوک، 2020، بپ 81.
45. صارة رواج، الرمز الصوفی فی یائیة ابن الفارض، اطروحة ماجستیر کلیة الادب والعلوم الاجتاعی و الانسانیة، قسم اللغة والأدب العربي، جامعة العربي بن مهيدي- جامعة أم البواقي، الجزائر، 2011-2012، ص 65.
- * غەزەل :- هونەرەکی هوزانی یه بو ژئی دهیتته گوتن، لسه ر دوو جوران دهیتته دابهشکرن:
- 1- غەزەلا غەزلی (پاقتز) : دفی غەزەلی دا هوزاشان ههستیت خوین پاقتز بو جوانی و عشق و دوبریونا یارا خو دهریریت، و سالوخه تا تاکارو رهوشیتن جوانیا یاریا خو دکهت و خو دوبر دکهت ژههسکرنا لایهتین روخسار و لهشی یاراخو، ب ناف و دهنگرتین هوزاشانی فی جوره هوزانی (قیس بن الملوخ) و ئەف هوزانه پشکا مهزنا هوزانین عه ره بی بینک دئینیت.
- 2- غەزەلا بی پرده : بهروفاژی غەزەلا پاقتز هوزاشان ب بهژن و بال و ئەندامین لهشی یارا خو دبیژیت سالوخا لایهتین دیار و فهشارتین یارا خو دکهت. ب ناف و دهنگرتین هوزاشان بو فی غەزەلی عومه ر کورئ ئەبی رهیبه، خهلیفه وهلید کورئ یهزیدی.
46. خیرة ولهة، النزعة الصوفیة فی الشعر الجزائري المعاصر، ص 38.
47. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەر.
48. مارف خەزەدار، میژووی ئەدهبی کوردی، بهرگی دووهم، ههولیز، هه ریتی کوردستان، بپ 296.
49. تحسین ابراهیم دوسکی، دیوانا مه لاین جزیری، بپ 130.
50. حه مه سعید کهریم، دیداری شعری کلاسیکی کوردی، دهزگای رهوشه نیری و بهلا و کورده وهی کوردی، بپ 209-210.
51. القرآن الکریم، سورة الاسراء، ایه 70.
52. القرآن الکریم، سورة البقرة، ایه 31.
53. تحسین ابراهیم دوسکی، دیوانا مه لاین جزیری، بپ 103.
54. القرآن الکریم، سورة الحج، ایه 29.
55. القرآن الکریم، سورة البقرة، ایه 164.
56. حسین الأعلي، دیوان الامام علي بن ابي طالب، الطبعة الاولى، بیروت- لبنان، ص 64.
57. د. عهلی شه ریعته قی، مروف، وهرگیان: موسعه ب ایوب، چاپی سییهم، سلجانی 2014، بپ 1.

58. Samiha uesraoai، الرمز الصوفي، دراسة تأويلية، ص 67.
59. هه مان ژيڊەر وهه مان لاپەر.
60. هه مان ژيڊەر وهه مان لاپەر.
61. احمد قيطون، الرمز الصوفي في الشعر الجزائري المعاصر، مجلة مقاليد، العدد الرابع 2013، ص 179.
62. خيرة ولهة، النزعة الصوفية في الشعر الجزائري المعاصر، ص 16.
63. صادق بهائدين ئاميدى، ديوانا مهلايى جزيرى، چاپا ئيكنى، چاپخانا كورى زانبارى عراق، به غداد، 1977، بپ 7.
64. تحسين ابراهيم دوسكى، ديوانا مهلايى جزيرى، بپ 299.
65. ئساعيل بادي، سنورين فهكرى، ديدارين نهدهي و ميزگهر، ژ وهشانين ئيكة تيا شيسه رين كورد، 2008، بپ 78.
66. نعمت الله حامد نهيلى، دهراقهك ژ رهخنى، چاپا ئيكنى، چاپخانا هاوار، دهوك، بپ 270.
67. هه مان ژيڊەر وهه مان لاپەر.
68. ئساعيل بادي، سنورين فهكرى، بپ 77.
69. نعمت الله حامد نهيلى، دهراقهك ژ رهخنى، بپ 271.
70. هه مان ژيڊەر وهه مان لاپەر.
71. لوقمان ئاسهپى، ديدارهك دگهل تحسين ابراهيم دوسكى، گوفارا په يف، گوفارهكا روشه نيرى يه _ ئيكة تيا شيسه رين كورد تايى دهوك دهرديئخيت، ژماره 66، بپ 100.
72. هه مان ژيڊەر، بپ 75.
73. هه مان ژيڊەر وهه مان لاپەر.
74. تحسين ابراهيم دوسكى، ديوانا مهلايى جزيرى، بپ 75.
75. تحسين ابراهيم دوسكى، شه رجا ديوانا مهلايى جزيرى، چاپا ئيكنى، وهشانين كومه لگه ها فه رهه نكي يا نه حمه دئى خانى _ سوران بهرگى دووى، 2018، بپ 21.
76. تحسين ابراهيم دوسكى، ديوانا مهلايى جزيرى، بپ 49.
77. هه مان ژيڊەر وهه مان لاپەر.
78. محمد امين دوسكى، شروفه كرنا ديوانا مهلايى جزيرى، چاپا ئيكنى، چاپخانا حاجى هاشم_هه ولير، بهرگى جوارى، 2007، بپ 1690.
79. هه مان ژيڊەر، بپ 1700.
80. محمد امين دوسكى، فلسفه العشق الالهى فى الشعر الجزيرى، الطبعة الاولى، 2000، ص 174.
81. تحسين ابراهيم دوسكى، ديوانا مهلايى جزيرى، بپ 238.
82. تحسين ابراهيم دوسكى، په ياما عشق، بپ 50.
83. تحسين ابراهيم دوسكى، ديوانا مهلايى جزيرى، بپ 57.
84. عزيز مسته فا ره سول، ميزووى نهدهي كوردى، چاپى يه كه م، 2012، سليمانى، بپ 318.
85. هه مان ژيڊەر، بپ 108.
86. محمد امين دوسكى، شروفه كرنا ديوانا مهلايى جزيرى، بپ 284.
87. صادق بهائدين ئاميدى، ديوانا مهلايى جزيرى، بپ 402.
88. هه مان ژيڊەر، بپ 280.
89. تحسين ابراهيم دوسكى، شرجا ديوانا جزيرى، بپ 25.
90. هزرقان، هندك ژ وه و هه مى ژمن، چاپا ئيكنى، چاپخانا روژهلل_هه ولير، بهرگى دووى، 2013، بپ 484.

91. مسعود خالد گولى، فەرھەنگا کلاسیکین کورد، ب. 41.
92. هزرقان، ھندەك ژ وە و ھەمى ژمن، ب. 38.
93. ھەمان ژیدەر، ب. 74-80.
94. ھەمان ژیدەر، ب. 96.
95. تحسین ابراهیم دوسكى، مەم وزینا ئەحمەدى خانى، چاپا ئىككى، چاپخانا حاجى ھاشم_ھەولیر، 2008، ب. 41.
96. هزرقان، ھندەك ژ وە و ھەمى ژمن، ب. 98.
97. ھەمان ژیدەر، ب. 98 - 99.
98. هزرقان، فرین دپەنچەرى دا، چاپا ئىككى، چاپخانا ھاوار_دھوك، 2001، ب. 103.

لیستا ژیدەرمان

أ- قورئانا پیرۆز:

ب - پەرتووك ب زمانى كوردى:

1. ئساعیل بادى، سنورین فەكرى، دیدارین ئەدەبى و میزگەرد، ژ وەشانین ئیکەتیا شیسەرین کورد-دھوك، 2008.
2. ئەختیار ئەحمەد ئەحمەد، یینگەیت تەصوفى د دیوانا شیخ ئەحمەدى جزیریدا، چاپا ئىككى، چاپخانا ھاوار-دھوك، ۲۰۱۷.
3. ابراهیم احمد شوانى. شیعری ئایینی و سوفیگەرى له شیعره كوردیه كانی مه حویدا، چاپی یه كەم، چاپخانهی وهزارهتی پەرودە، ھەولیر، ۲۰۰۱.
4. تحسین ابراهیم دوسكى، شەرحا دیوانا مەلاین جزیری، چاپا ئىككى، وەشانین کومەلگەھا فەرھەنگى یا ئەحمەدى خانى_سوران، بەرگى دووی، 2018.
5. تحسین ابراهیم دوسكى، مەم وزینا ئەحمەدى خانى، چاپا ئىككى، چاپخانا حاجى ھاشم_ھەولیر، 2008.
6. تحسین ابراهیم دوسكى، پەياما عشقی، چاپا ئىككى، پەرتووكخانا نورسین_دھوك، 2020.
7. ھەمە سعید کەرىم، دیداری شعری کلاسیکی کوردی، دەزگای رەوشەنبەری و بەلاوکردنەوی کوردی، دار الحرية للطباعة _بغداد، 1986.
8. ھەیدەر لەشکەرى، لە شەریعەتەو بو حەقیقەت، سەرھەلانی سوفیگەرى لە پانتانی کوردیدا، چاپی یه كەم، چاپخانهی موکریانی، ھەولیر، ۲۰۱۳.
9. شیخ ئەمین ئەلانەدین نەقشەبەندی، تەصوف چی یە؟، چاپی سنیەم، چاپخانهی چوارچرا، ۲۰۱۵.
10. صادق بەنەدین نامیدی، دیوانا مەلاین جزیری، چاپا ئىككى، بغداد، 1977.
11. عەزەدین مستەفا رەسول، میژووی ئەدەبى کوردی، چاپی یه كەم، سلێمانی، 2012.
12. عومەر شیخ نورەددینی موفقی، حەقیقەتی تەصەووف، چاپی یه كەم، ۲۰۱۲.
13. عەلی شەریعەتی، مرووف، و موسەب ایوب، چاپی سیبەم، سلێمانی، 2014.
14. فەزەدەدین عەتتاری نەیشابووری، ژیان و ویستگەى باهەزیدی بەستامی، وەرگێران عەبدولرحمان بیلاف بەرزنجی، چاپی یه كەم، چاپخانهی فیربوون، ھەولیر، ۲۰۱۹.
15. مارف خەزەندەر، میژووی ئەدەبى کوردی، چاپی دوووم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوی ئاراس، ھەولیر_بەرگی دوووم، 2010.
16. محمد امین دوسكى، شرووفەکرنا دیوانا مەلاین جزیری، چاپا ئىككى، چاپخانا حاجى ھاشم_ھەولیر، بەرگى جوارى، 2007.
17. مسعود خالد گولى، فەرھەنگا کلاسیکین کورد، چاپا دووی، وەشانین ئیکەتیا شیسەرین کورد، دھوك، 2012.
18. نعمت الله حامد نەیلی، دەرافەك ژ رەختی، چاپا ئىككى، چاپخانا ھاوار_دھوك، 2010.
19. هزرقان، فرین دپەنچەرى دا، چاپا ئىككى، چاپخانا ھاوار_دھوك، 2001.
20. هزرقان، ھندەك ژ وە و ھەمى ژمن، چاپا ئىككى، چاپخانا روزھەلات_ھەولیر، بەرگى دووی، 2013.

پ - پەرتووك ب زمانى عەرەبى:

1. انا ماري شميل، الابعاد الصوفية في الاسلام وتاريخ التصوف، ترجمة: محمد اسماعيل السيد و رضا حامد قطب، منشورات الجمل، كولونيا_المانيا، ٢٠٠٦.
2. مراد وهبة، المعجم الفلسفي، المصريه العامة للكتابة، القاهرة، ٢٠١٦.
3. حسن محمود، عبداللطيف الشافعي، فصول في التصوف، الطبعة الاولى، دار البصائر، القاهرة، ٢٠٠٨.
4. حسن غباش، التصوف في معراج السالكين الى الله، الطبعة الاولى، دار الفارابي - بيروت - لبنان، نشرين الاول ٢٠١٦.
5. مارتن لانگ، ماالصوفية، ترجمة: فاروق الحميد، الطبعة الاولى، دار الفرقد، سورية - دمشق، ٢٠١٤.
6. ابي نصر السراج الطوسي. الملع في التصوف، قراة و تحقيق، احمد عبدالرحيم الساج، توفيق علي وهبة، الطبعة الاولى، مكتبة الثقافة الدينية، القاهرة ٢٠٠٩.
7. سهيل عروسي، التصوف بين الفقه و الايدلوجيا، منشورات الهيئة العامة السورية للكتاب، وزارة الثقافة - دمشق، ٢٠١٥.
8. ياسين حسين الويسى، ابن خلدون و نظرتة في التصوف، طبعة الاولى، دار النينوى، دمشق - سوريا، ٢٠٠٩.
9. ابو العلاء عفيفي، التصوف الثورة الروحية في الاسلام، مؤسسة الهنداوي للنشر ٢٠٢٠.
10. ابراهيم بيسوين، نشأة التصوف الإسلامي، دار المعارف، مصر_القاهرة، 1969.
11. جوزيبي سكاتولين، التجليات الروحية في الاسلام نصوص صوفية عبر التاريخ الترجمة: احمد حسن انور مكتبة الاسرة، ٢٠١٣.
12. همزة حمادة، الرمز بين الرؤية الصوفية و الابداع الفنى، كلية الإلهياء، جامعة 19 ايلول ازمير - تركيا، 2014.
13. صارة رواج، الرمز الصوفي في يائثة ابن الفارض، اطروحة ماجستير كلية الاداب والعلوم الاجتماعي و الانسانية، قسم اللغة والأدب العربي، جامعة العربي بن مهيدي - جامعة أم البواقي، الجزائر، 2011-2012.
14. حسين الأعلي، ديوان الامام علي بن ابي طالب، الطبعة الاولى، بيروت - لبنان، 2009.
15. احمد قيطون، الرمز الصوفي في الشعر الجزائري المعاصر، مجلة مقاليد، للعدد الرابع 2013.
16. امين دوسكى، فلسفه العشق الإلهي في الشعر الجزيري، الطبعة الاولى، 2000.

ت - كوفارا ورؤؤنامه:

1. ناسهي، ديدارهك دگهل تحسين ابراهيم دوسكى، كوفارا په يث، كوفاره كا روشه نيروي به __ ئيكه تنيا شيسه رين كورد تايي دهوك دهرديئخيت، ژماره 66.